

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Tina Koščak

Slovenski Romi med integracijo in asimilacijo

Diplomsko delo

Ljubljana, 2011

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Tina Koščak

Mentorica: red. prof. dr. Zinka Kolarič

Slovenski Romi med integracijo in asimilacijo

Diplomsko delo

Ljubljana, 2011

Hvala

red. prof. dr. Zinki Kolarič za pomoč ter hitre odzive in komentarje.

Gašperju za neprestano podporo ter hkrati za vse provokacije, ki so pripomogle k mojemu poglobljenemu razmišljanju.

Mami Tatjani, očetu Darkotu, stari mami Miheli, atu Ivanu, babici Mariji, teti Finkovi, Ivi in Vikiju za trdno vzpodbudo.

Darji in Klemenu za vse norčije, ki so se odvijale tekom naših osnovnošolskih, dijaških ter študijskih let.

Lučki za nasvete ter lektoriranje.

Ter vsem ostalim, ki ste pripomogli k mojemu reflektiranju o pričujoči vsebini ter mi stali ob strani.

Slovenski Romi med integracijo in asimilacijo

Politike integracije poskušajo Rome prikrajšati za družbeno marginalnost, diskriminacijo, getoizacijo ter vsesplošno družbeno izključenost. V ta namen politični akterji oblikujejo različne nacionalne dokumente ter strategije ukrepov za pomoč romski skupnosti z namenom preprečevanja njihove izključenosti. Ob analizi nacionalnih dokumentov ukrepov za Rome iz leta 1995 ter 2009 je razvidno, da se tudi politični koncepti, poleg enostavnih ljudskih oz. populističnih prepričanj, ujamejo v t.i. romonološke diskurze, ki pripadnike romske etnične skupnosti tretirajo na podlagi arhetipskih predstav. S tem se romsko kultura dojema kot statičen pojem, zamrznjen v določenem času in prostoru, kar pa je popolno nasprotje od socioloških ter antropoloških vednosti o nenehnem spreminjanju družbenih skupnosti. Ob vsem tem pa se ne upošteva dejstva, da se tako identiteta kot pripadnost etnični skupini oblikuje v dialektičnem odnosu z okoljem, torej ob stiku z drugimi družbenimi skupinami. Na podlagi Brumnove (v Repič 2006, 208) razlage, da predsodki ter stereotipi vodijo kot »zgoščeni simboli kolektivne identifikacije« ter na podlagi analize omenjenih dokumentov, kjer se izrazito kaže rasna dominacija večinske skupnosti, lahko torej opredelim procese integracije kot asimilatorne, saj kršijo človekovo univerzalno potrebo po spoštovanju in upoštevanju ter hkrati težijo k oživljanju romantične podobe tradicionalne romske kulture.

Ključne besede: Romi, integracija, asimilacija, monokulturalizem, identitete.

Slovenian Roma between integration and assimilation

Roma integration policies are trying to deprive social exclusion, discrimination, ghettoisation and social exclusion of Roma people. For this reason, political actors create different national strategies documents and actions to help Roma communities to prevent their exclusion. Upon analysis of the national documents of aid for Roma in 1995 and 2009 it's evident that the policy is captured in the unscientific discourses in which Roma ethnic community is treated on the basis of archetypal performances, like simple folk, populist beliefs. Therefore, the Roma culture is perceived as a static concept in time and space, which is the complete opposite of the sociological and anthropological knowledge, which emphasizes that communities are constantly changing. Besides all this, it ignores the fact that both identity and ethnicity are being developed in dialectical relation with other social groups. Based on Brumen's (in Repič 2006, 208) argument that prejudices and stereotypes are held as "condensed symbols of collective identification," and based on the analysis of those documents, which shows a marked racial domination of the majority community, I can therefore define that integration process is actually assimilation process because it violates the universal human need for respect and regard while striving to revive the romantic image of traditional Roma culture.

Keywords: Roma, integration, assimilation, monokulturalism, identity.

KAZALO

1	UVOD	6
2	ROMI V SLOVENIJI	8
2.2	Zakonska ureditev romskega položaja	9
3.1.1	Integracijski model	12
3.2	Asimilacija.....	13
3.3	Integracija kot asimilacija in integracija kot integracija Romov	14
4	POJMOVANJE KULTURE	16
5	MULTIKULTURALIZEM KOT »POLITIČNI PROJEKT OHRANJANJA KULTUR« = EVROPOCENTRIZEM KOT MONOKULTURALIZEM	18
5.2	Vizija multikulturalizma	20
6	IDENTITETA IN ETNIČNA PRIPADNOST	22
6.1	Identiteta	22
6.2	Pripadnost skupini in etnična identiteta	23
6.3	Oblikovanje etnične pripadnosti	24
7	RASIZEM	26
7.1	Definicija rasizma.....	26
7.2	Rasizem Romov	26
7.2.1	Romologija in romologi	27
8	ANALIZA DOKUMENTOV	31
8.1	Pregled nacionalnih programskih dokumentov in pravnih virov, namenjeni romski skupnosti	31
8.2	Opredelitev kriterijev za analizo rasizma oz. rasne dominacije	32
8.3	Analiza Programa ukrepov za pomoč Romom v Republiki Sloveniji iz leta 1995	32
8.4	Nacionalni program ukrepov za Rome vlade Republike Slovenije za obdobje 2010-2015 ...	37
8.5	Primerjava obeh dokumentov.....	41
9	ZAKLJUČEK	45
10	LITERATURA	47

1 UVOD

Že več let sodelujem s Centrom za socialno delo Grosuplje ter društvom Romi gredo naprej / Roma džan angle v obliki izvajanja aktivnosti za otroke v romskih naseljih v Grosupljem. Ob prihajanju v naselja ter izvajanju aktivnosti ter s tem poseganju v način življenja ljudi, ki mi je bil do prvega snidenja popolnoma tuj, sem vedno bolj iskala širši smisel mojega udejstvovanja. Ali je namen izvajanja tovrstnih delavnic otroke asimilirati, jih narediti take, kot so slovenski otroci, ali pa je cilj mlajšo romsko populacijo integrirati v širše lokalno okolje?

Vedno bolj sem se začela zavedati, da prispevam k temu, da se otroci postopoma učijo slovenskega jezika ter na delavnicah osvajajo motorične prvine ter navade, ki so potrebne za lažji vstop v osnovno šolo. Nekateri šoloobvezni otroci so s pomočjo skupine, v kateri sem delala, po določenem času pričeli bolj redno obiskovati osnovno šolo. Ob tem sem se večkrat vprašala, ali dejansko ne pripomorem zgolj k izgubi njihove tradicionalne kulture, jih seznanjam s spoznavanjem načina življenja večinskega prebivalstva ter s tem zavračam njihovega?

S tem namenom sem se lotila raziskovanja meja med asimilacijo in integracijo. Ob globljem uvidu v literaturo sem ugotovila, da sem se tudi sama ujela v t.i. romološki diskurz, ki zastopa arhetipsko ter zamrznjeno podobo Romov kot odličnih glasbenikov ter svobodnih nomadov (Janko Spreizer 2002). Seznanila sem se z dejstvi, da se romska identiteta oblikuje v dialektičnem odnosu z okoljem, torej ob stiku z drugimi družbenimi skupinami, da romska kultura ni statičen pojem, zamrznjen v določenem prostoru in času, pač pa se, tako kot vse družbene skupnosti, nenehno spreminja (Lukšič –Hacin 1999).

Z zgoraj navedenimi vprašanji sem se lotila pisanja diplomske naloge. V njej tako pozornost najprej posvečam Romom v Sloveniji ter opisujem zakonsko ureditev njihovega položaja. V nadaljevanju skozi sociološke in antropološke oči razmejujem pojma integracija in asimilacija, med katerima velikokrat poteka nevidna tanka črta, kar v posebnem poglavju tudi problematiziram. V nadaljevanju se posvečam antropološkim in sociološkim definicijam

kulture ter opozarjam na prevečkrat napačno razumevanje tega termina, še posebej ko se izpostavlja kulturo kot statično značilnost posamezne skupine. Zatem govorim o multikulturalizmu kot političnemu projektu ohranjanja kultur, kar pa se nemalokrat prikrito prelevi v monokulturalizem evropocentrizma. Temu sledi revolucionaren pogled na vizijo čistega multikulturalizma brez ideoloških marionetnih vrvic. Iz razglabljanja o različnih pogledih na celotno družbo oz. kulturo prestopim k posamezniku ter k oblikovanju njegove identitete, njegove pripadnosti skupini ter k oblikovanju njegove etnične pripadnosti. Zatem se ponovno osredotočim na kompleksno družbeno dogajanje, in sicer razglabljam o rasizmu kot rasni dominaciji ter različnih oblikah novega rasizma, ki se kažejo pri t.i. integraciji romske skupnosti. Vidike rasne dominacije raziščem v dveh nacionalnih dokumentih, in sicer v Programu ukrepov za pomoč Romom v Republiki Sloveniji iz leta 1995 ter v Nacionalnem programu ukrepov za Rome vlade Republike Slovenije za obdobje 2010-2015. Analizo izvedem s pomočjo merilnikov za rasno dominacijo, ki sem jih povzela po Wacquantu (1997, 230) iz katerih razberem, da nacionalni programi razkrivajo rasno dominacijo oblikovalcev politik, torej večinskega prebivalstva, s čimer zaključim, da so nacionalni dokumenti nagnjeni k asimilaciji romskega prebivalstva.

V diplomskem delu uporabljam metodologijo analize interpretacije primarnih in sekundarnih virov (literatura), kvalitativno analizo primarnih virov (nacionalni dokumenti) ter primerjalno analizo primarnih virov (nacionalnih dokumentov). Diplomaska naloga je tako razdeljena na devet poglavij, od tega so vsa poglavja teoretična, razen osmega, ki je namenjeno analizi in primerjavi. Deveto poglavje predstavlja povzetek ključnih ugotovitev pričujoče naloge.

2 ROMI V SLOVENIJI

2.1 Pregled zgodovine Romov in Romi¹ v Sloveniji

Romi že stoletja živijo v Evropi. Različni pisni viri o njihovem prihodu in naselitvi namreč segajo celo v 15. in 16. stoletje. O njihovem izvoru in razlogih za odseljevanje iz matičnih krajev obstajajo številne legende in miti. Na podlagi jezikovnih raziskav in lingvističnih študij pa so jezikoslovci ugotovili, da je pradomovina Romov v severni Indiji (Petrovski 2003, 196; Courthiade 2003, 171). Tudi na ozemlju današnje Slovenije zgodovinski viri omenjajo Rome že v 15. stoletju. Naselitev Romov na področju današnje Slovenije je potekala po treh poteh: predniki Romov, ki danes živijo v Prekmurju, so prišli k nam preko madžarskega ozemlja, na dolenskem naseljena skupina Romov prek Hrvaške, na Gorenjskem pa so se naselile manjše skupine Sintov, ki so prišli k nam s severa prek današnje Avstrije. Čeprav gre za prebivalstvo, ki je v začetku živelo nomadsko in je svoja bivališča pogosto menjavalo, lahko danes govorimo o stalnih območjih poselitve v Prekmurju, na Dolenjskem, v Beli krajini in Posavju. Na teh območjih štejemo Rome med tradicionalno naseljeno prebivalstvo, ki se je v bolj ali manj stalni naselitvi ohranilo do danes (Urad za narodnosti 2011a).

V Sloveniji se je ob popisu prebivalstva leta 2002 za pripadnike romske skupnosti opredelilo 3.246 prebivalcev, 3.834 oseb pa je kot prvi, materni jezik navedlo romski jezik. Po podatkih centrov za socialno delo iz leta 2003 naj bi bilo v Sloveniji 6.264 Romov. Zaradi nezanesljivosti uradnih podatkov o številu Romov, ki se izkazujejo ob rednih popisih prebivalstva, pa se podatki o številu Romov dopolnjujejo z neuradnimi viri in ocenami. Tako se ocenjuje, da v Sloveniji živi med 10.000 do 12.000 Romov. V Sloveniji je v petindvajsetih občinah devetdeset romskih naselij. Večina Romov tako živi v naseljih, izoliranih od ostalega prebivalstva, v razmerah, ki ne zadostujejo minimumom bivalnih standardov (Urad za narodnosti 2011a).

Romska skupnost pri nas nima položaja narodne manjšine. Opredeljena je za etnično skupnost s posebnimi etničnimi značilnostmi (lastni jezik, kulturo, druge etnične posebnosti) (Urad za narodnosti 2011a).

---

¹ V besedilu uporabljam izraz Rom oz. Romi v skladu s sklepi Svetovnega romskega kongresa v Londonu iz leta 1971 (Klopčič 2008, 193). Izraz Cigan, ciganski oz. besede, ki izvirajo iz istega korena uporabljam izključno pri dobesednem navajanju določene vsebine iz primarnega ali sekundarnega vira.

2.2 Zakonska ureditev romskega položaja

Slovenska ustava v 65. členu določa, da položaj romske skupnosti ureja poseben zakon. S tem je dano pooblastilo zakonodajalcu, da romski skupnosti, kot posebni etnični skupini s specifičnim položajem, z zakonom zagotovi poleg splošnih (sklop individualnih pravic s področja človekovih pravic in temeljnih svoboščin, ki pripadajo vsakomur), tudi posebne pravice. T. i. posebnih pravic so deležni pripadniki narodnostnih in etničnih manjšin, temeljijo pa na načelu pozitivne diskriminacije, kar pomeni zagotavljanje posebnega varstva, ki ni omejeno z načelom enakosti, ki sicer pri urejanju človekovih pravic in temeljnih svoboščin prepoveduje vsako diskriminacijo, ki bi temeljila na narodnosti, rasi ali drugih okoliščinah (Urad za narodnosti 2011a; ZRomS-1). V nasprotju z italijansko in madžarsko skupnostjo, Ustava RS ne govori o »avtohtoni« romski skupnosti. Slovenija namreč priznava samo dve avtohtoni, tradicionalno naseljeni narodni manjšini, ki se nista selili, ampak ju je zgodovina z državno mejo ločila od matičnega naroda.

Pred sprejemom krovnega Zakona o romski skupnosti (30. marca 2007), je bila zaščita posebnih pravic romske skupnosti urejena v dvanajstih (področnih) zakonih. Zakon o romski skupnosti (ZRomS-1) določa skrb državnih organov in organov samoupravnih lokalnih skupnosti pri uresničevanju posebnih pravic romske skupnosti, predvsem na področju bivalnih razmer, vzgoje in izobraževanja, zaposlovanja ter ohranjanja romskega jezika in kulture, ureja organiziranost romske skupnosti na državni in na lokalni ravni ter obravnava financiranje posebnih pravic romske skupnosti. Na državni ravni je bil leta 2007 ustanovljen tudi Svet romske skupnosti Republike Slovenije, ki predstavlja interese romske skupnosti v Sloveniji v odnosu do državnih organov ter na ta način pripomore k izboljšanju položaja Romov in njihovemu vključevanju v družbeno okolje (Urad za narodnosti 2011b).

3 INTEGRACIJA IN ASIMILACIJA

3.1 Integracija

Integracija je ključen pojem v sociologiji. Že samo bežen pogled v literaturo pokaže, da je koncept rezultat različnih okoliščin; od klasičnih tekstov Marxa, preko Tönniesa, Spencerja, Durkheima in Parsonsa, pa do modernih klasičnih pisateljev kot so Lockwood, Habermas, Giddens, Luhmann in Mouzelis (van Berkel in Moller 2002, 17).

Definicijo integracije je podal Ekonomski in socialni svet Organizacije združenih narodov leta 1952. Integracija je »postopen proces, v katerem novi naseljenci postanejo aktivni udeleženci v ekonomskih, socialnih, civilnih, kulturnih in duhovnih zadevah nove domovine. Gre za dinamičen proces, v katerem se vrednote oplajajo z medsebojnim spoznavanjem, prilagajanjem in razumevanjem. V tem procesu najdejo tako priseljenci kot domačini priložnost za svoj lasten poseben prispevek« (v Bešter 2000, 107-108).

Definicije integracije opisujejo pomen ohranjanja manjšinske kulture v procesu integracije, ki se realizira v dvosmernem prilagajanju manjšinske in večinske družbe (Bešter 2000, 108). Schmit (2003, 317) slednje poudari s pravico »biti drugačen«. Dominelli (2007, 31) pa z integracijo ponazarja soobstoj različnih skupin. Na tem mestu pa Penninx (v Bešter 2000, 108) poudarja, da oba akterja nimata enakega vpliva na proces, saj ima večinska družba že v svoji številčnosti ter institucionalizaciji večji vpliv.

Integracija kot povezava dveh elementov, stabilizacije različnih akterjev in različnih intervencij v družbene razmere, se lahko izvrši na temeljih »principa normalizacije, sposobnosti kritike in konfliktov, sprejemanje odklonskega obnašanja ali bivanja in obojestranskega enakopravnega dialoga vseh udeležencev integracijskega procesa« (Schmidt 2003, 316-317). Schmit (2003, 317) hkrati poudarja pomen razumevanja ključnih principov integracije, ki so:

- Integracija se nanaša na vse momente izključevanja. Tako ne preferira koga ter na kakšen način integrirati.
- Integracija se razvija na podlagi obojestranskega dialoga med udeleženci.
- Integracija je osredotočena na uporabnike ter tako upošteva njihove želje in potrebe.
- Integracija se osredotoča na vse probleme, ki ovirajo družbeno vključevanje.

- Integracija pomeni imeti pravico »biti drugačen«.

Bešterjeva (2007, 108-109) navaja tri različne pojme integracije v sklopu oziroma obravnavi priseljencev, kar pa lahko neposredno povežemo z integracijo etničnih manjšin:

1. Integracija pomeni »proces vključevanja in sprejemanja priseljencev v novo družbeno okolje ter prilagajanja obstoječih družbenih struktur novim situacijam, ki so posledica imigracije« (Bešter 2007, 108). Gre za dvosmeren proces, ki zahteva medsebojno prilagajanje obeh akterjev. Priseljenci sprejmejo določene norme in pravila, ki veljajo v novi družbi, večinska družba pa mora z razpoložljivostjo institucij poskrbeti, da imajo priseljenci enake možnosti, kot jih ima večinsko prebivalstvo. Integracija omogoča, da imajo vsi pripadniki družbe enake možnosti, ne glede na svojo etnično in kulturno pripadnost, saj je tako družba po vključitvi posameznikov heterogena ter ostaja znotraj nje same koheziven sistem. Integracijo, kot proces vključevanja in sprejemanja oseb v novo družbeno strukturo, lahko ponazorimo s sistemsko integracijo, ki temelji na vključevanju bolj ali manj kompatibilnih odnosov med različnimi deli ali podsistemi v družbi kot celoti (Lockwood v van Berkel in Moller 2002, 17).
2. S pojmom integracija opisujemo »lastnost oziroma značilnost družbenega sistema« (Entzinger in Biezeveld v Bešter 2007, 108). Kot lastnost jo uporabljamo takrat, kadar sestavni deli družbe, vključno z novimi populacijami priseljencev, delujejo med seboj povezano, kohezivno, soodvisno, komplementarno, solidarno. Bolj ko je družba integrirana, tesneje so njeni sestavni deli povezani med seboj (Entzinger in Biezeveld v Bešter 2003, 109). To pomeni, da morajo akterji – posamezniki prepoznati pravila, ki so del zapletene metodologije. Ta pravila so relevantna v določeni družbi in so nujna za socialno integracijo (Mouzelis v van Berkel in Moller 2002, 17). Z integrirano družbo je povezana tudi družbena kohezija. Slednja ponazarja sposobnost družbe, da zagotavlja blaginjo vsem svojim članom, da minimizira neenakosti ter se izogiba polarizaciji. To ponazarja tudi značilnost sprejemanja različnosti v obliki upoštevanja, priznavanja, enakega obravnavanja, strpnosti (tolerance) in pozitivnega odnosa do različnih etničnih, verskih in kulturnih identitet. Kot nasprotje slednjega lahko opazimo pojave diskriminacije, socialne izključenosti, marginalizacije, segregacije ipd.

3. Integracija kot »kakovost in način povezanosti novih populacij z obstoječim sistemom družbenoekonomskih, pravnih in kulturnih odnosov« (EFFNATIS1 v Bešter 2003, 109). Taka povezanost zagotavlja aktivno in enakopravno udeležbo novih populacij v javni sferi družbenega sistema, hkrati pa jim je dana možnost izražanja in ohranjanja njihove lastne kulture. Doornik (v Bešter 2009, 109) s primerjavo oriše integracijo, in sicer pravi, da so priseljenci integrirani v večinsko družbo takrat, ko dosegajo primerljive položaje kot avtohtono prebivalstvo (Bešter 2003, 109).

3.1.1 Integracijski model

Integracijski model temelji na medkulturnem pristopu. Posameznikov ne obravnava primarno kot člane etničnih in kulturnih skupin in hkrati omogoča ohranjanje različnih kulturnih identitet. Tako je poudarjena kulturna raznolikost družbe kot celota in večplastnost kulturnih identitet posameznikov, ki sestavljajo to družbo in posamezne etnične skupine. Medkulturni pristop² odpira vse možnosti za dialog in interakcije med različnimi kulturnimi skupinami, medsebojno spoznavanje in sodelovanje. Tako naj bi se oblikovale nove skupne vrednote in prakse, ki bi predstavljale trdno podlago za formiranje občutka pripadnosti in povezanosti med vsemi posamezniki in različnimi etničnimi skupinami (Bešter 2007, 116).

Integracijska politika, katere cilj je spodbujati kulturni pluralizem in enakopravnost različnih kulturnih/etničnih skupin v družbi, uporablja dva pristopa na kulturnem področju in področju politične participacije:

- **Individualni pristop**

- Individualni pristop **na kulturnem področju** pogosto privede do asimilacije priseljencev v večinsko kulturo.
- Individualni pristop **na področju politične participacije** pripelje do tega, da se v procesih političnega odločanja glasovi manjšinskih skupin izgubijo. Tako želje in predlogi manjših ostanejo neslišani oz. so preglasovani s strani večine (Entzinger 2000 v Bešter 2007, 117).

---

²

Razlaga definicij multikulturalizem/kulturni pluralizem/kulturalizem je opisana na strani 20.

- **Skupinski pristop**

- Skupinski pristop na **kulturnem področju** omogoča »manifestacijo različnih kultur tako v zasebnem kot v javnem življenju, v katerem je pozornost posvečena ne le zagotavljanju enakih individualnih pravic, pač pa tudi zagotavljanje diferenciranih oziroma skupinsko-specifičnih pravic« (Kymlicka 1995 v Bešter 2007, 117). Avtorica jih opredeljuje kot pravico do učenja maternega jezika v šoli, pravica do ustanavljanja društev, pravica do delovanja kulturnih združenj in kulturnih dejavnosti imigrantskih skupin, pravica do izvajanja verskih obredov ipd. (Entzinger in Vertovec v Bešter 2007, 117).
- Skupinski pristop na področju **političnega odločanja** zagotavlja posebno podporno telo, ki omogoča, da se glasovi manjšine slišijo (Bešter 2007, 117).

Integracijska politika bi tako morala zagotavljati enake individualne pravice v okviru individualnega pristopa, hkrati z zagotavljanjem skupinsko-specifičnih pravic na področjih, ki so pomembna za zagotavljanje enakopravnosti manjšinskih skupin v družbi in s tem za omogočanje lastnega kulturnega izražanja v okviru skupinskih pravic (Bešter 2007, 117).

Vendar pa se Bešterjeva, tako kot Lukšič - Hacinova (1999, 236), sprašuje, do katere mere naj država spodbuja heterogenost oziroma kje je tista meja ali konsenz, ki ga morajo spoštovati vsi, ki so vključeni v določeno družbo? Obe avtorici slednje vprašanje puščata odprto, Bešterjeva (2007, 118) pa poleg tega predstavlja pogled Carensa, ki pravi, da povezanost »liberalno-demokracijskim načelom postavlja meje moralno sprejemljivim politikam, vendar pa znotraj teh meja obstajajo različne možne alternative in od vsake posamezne države je odvisno, katero med moralno sprejemljivimi alternativnimi potmi bo izbrala«. Na ta način družba postavlja okvirje možnih načinov udejstvovanj in realizacij posameznih skupin.

3.2 Asimilacija

Asimilacija označuje procese, ki vodijo v kulturni monizem. Cilj asimilacije je podružabljanje drugih oz. socializacija z namenom podrediti pripadnike manjšinske kulture do tiste mere, da pozabijo na svoj jezik in običaje, z zamenjavo večinske kulture v kateri živijo (Janko Spreizer 2002, 168).

Asimilacija je proces zlivanja, v katerem si osebe ali skupine pridobijo spomin, čustva in drže drugih oseb ali skupin. **Proces slednjega poimenujeta družbeni stik**, rezultat pa asimilacija (Park in Burgess v Lukšič-Hacin 1999, 146).

Klinar (v Lukšič-Hacin 1999, 151) asimilacijo opredeljuje kot proces, kjer prevladuje prisila, saj procesi potekajo prek raznovrstnih pritiskov na tujce, »ki se utopijo v novi kulturi.« V nasprotju s tem procesi, procesi integracije potekajo brez prisile (Lukšič-Hacin 1999, 151).

Ob tem pa je potrebno izpostaviti, da se države, ki poskušajo uveljaviti asimilacijske politike »soočajo z družbeno, ekonomsko in s kulturno škodo«. V posamezni družbi se tako izgubi kulturni pluralizem ter pomembne prednosti, ki jih le ta prinaša (Vrečer 2011, 6).

Dominellijeva (2007, 31) ilustrira asimilacijski proces s trditvijo politike avtonomnih prebivalcev: »Postani tak, kot smo mi«. Tako je bila asimilacija ob prihodu priseljencev v Evropo poglavitni ukrep za soočanje s priseljenci. Večinska družba je težila k temu, da se imigranti čim bolj prilagodijo ter tako postanejo podobni večinskemu prebivalstvu, zaradi česar je bila podana zahteva, da se manjšine odpovejo svojemu jeziku, veri, kulturi, ter drugim značilnim karakteristikam.

3.3 Integracija kot asimilacija in integracija kot integracija Romov

Asimilacija Romov je doslej potekala na dva načina, in sicer s pomočjo dobrodelnih institucij ali pa z državno intervencijo (Janko Spreizer 2002, 292). Velikokrat so bili asimilacijski pristopi sredstvo za integracijo. Tako so tudi temeljili na predpostavki, da integracija Romov uspe z naselitvijo, zaposlitvijo in izobrazbo. George Smith je bil prepričan, da so Romi »kategorija ljudi, ki živi v obupnih razmerah. Take razmere so oblasti spodbudile k politiki pospeševanja asimilacije. S politiko asimilacije naj bi država odstranila to 'družbeno sramoto', kakor so 'Cigane' tudi označevali« (Willems v Janko Spreizer 2002, 168).

Največkrat poskusi integracije in asimilacije Romov niso uspeli. Še naprej so ostajali stereotipizirani v marginalnem družbenem položaju, saj so »predstavljali negacijo vseh osnovnih vrednot in določil, na katerih je temeljila dominantna morala« (Frazer v Repič in drugi 2007, 21).

Integracija temelji na konceptu kulturnega pluralizma, s čimer spodbuja ohranjanje različnih kulturnih identitet (Bešter 2007, 116-117). Nekateri avtorji (Repič in drugi 2007, 13;

Dominelli 2007, 24) pa ob tem opozarjajo, da je kulturalizem tudi mehanizem konstrukcije kulturnih razlik. Na podlagi razlikovanja se snuje marginalizacija in izločevanje tujcev, večinska družba pa s tem potrjuje lastno nacionalno identiteto (Lenkova v Repič 2007, 209). Kategorija zajema dva pola, in sicer: »Mi« in »Drugi«; »Mi« so dobri, »Drugi« so slabi. Binarna kategorija se tako ne sklada s predstavo o kulturi kot mreži pomenov, »ki naj bi dopuščala številne interpretacije pri predstavljanju načina življenja določenih ljudstev« (Fakin Bajec, Jerman 2006, 104).

Omenjeno razlikovanje je najbolj izraženo v migracijskih politikah evropskih držav, pojavlja pa se tudi v manjšinskih politikah ter s tem omogoča nacionalizem, etnocentričnost ter tudi prikriti rasizem. Appadurai (v Repič in drugi 2007, 13) navaja, da v takšnem pojmovanju kultura dobi »vlogo skupinske identitete, ki temelji na razlikah«. Tako prispeva k razločevanju in socialnemu izključevanju manjšinskih skupnosti .

V nadaljevanju naloge preko analize pisnih virov raziskujem multikulturni pristop z ozirom na teoretiziranje pojmovanja kulture v antropološkem in sociološkem diskurzu, oblikovanja identitete ter etnične pripadnosti. Na temeljih slednjega predstavim razsežnosti izhajanja koncepta multikulturalnosti ter njegovega vplivanja. Vpliv multikulturalnosti se namreč veže na ideološki konstrukt akterjev moči, ki zajema razlikovanje etničnih skupin ter podeljevanje specifičnih značilnosti skupnega sobivanja v družbi. Razlikovanje med etničnimi skupinami avtomatsko postavlja skupine v hierarhični ter neenakovreden položaj, kar povzroči prevlado določene etnične skupine. Slednjo značilnost pa lahko opredelimo kot značilnost rasne dominacije oz. rasizma.

4 POJMOVANJE KULTURE

Kultura kot uveljavljen in splošno sprejet koncept predstavlja eno od osrednjih problemskih področij v zgodovini socio-kulturne antropologije (Janko Spreizer 2009, 144). Raba koncepta kulture je različna, razlikuje se na področju sociološkega in antropološkega pojmovanja. V populističnem izrazu se kultura dojema kot udejstvovanje oz. spremljanje različnih izraznih oz. populariziranih umetnosti.

Najbolj znana je Tylorjeva (v Kroeber in Kluckhohn 1952, 43) definicija kulture: »Kultura oz. civilizacija.... je tista celota, ki vključuje znanje, vero, umetnost, zakon, moralo, navade ter preostale možnosti in navade, ki jih človek pridobi kot član družbe«.

Kroeber in Kluckhohn (1952, 149) navajata in analizirata 163 definicij kulture, ki so nastale vse do 50 let 20. stoletja, Lukšič-Hacinova (1999, 27-29) pa definicije kulture razvršča v tri skupine:

- Sociološka različica
  - o Družba je vseobsegajoč fenomen, kultura pa je njen ožji del in zajema le del družbene stvarnosti. Kulturni pojavi tako izhajajo iz družbene strukture.
- Antropološka različica
  - o Kultura je vseobsegajoč fenomen. Opredeljena je v odnosu do narave, družba pa je le njen del.
- Sociološka in antropološka različica, ki predstavlja kompromis med obema pristopoma. Kultura predstavlja produkcijo oz. reprodukcijo vsebine in obrazcev, vrednot, idej in drugih vsebin s simbolnim pomenom, s čimer se oblikuje človekovo obnašanje in njegovi produkti. Pojem družbe oz. družbene strukture označuje sistem odnosov in interakcij med posamezniki in skupnostmi. Bauman (v Lukšič-Hacin 1999, 29-30) pravi, da je »kultura povezana s komunikacijo in simbolnim, družba pa je povezana s procesi zadovoljevanja človekovih potreb, ki so v skladu s kulturo«. Poudarja pomen prepletenosti med kulturo in družbo med katerima se vzpostavi vzajemen odnos.

Benedictova (v Lukšič-Hacin, Milharčič–Hladnik 2011, 24-25) izpostavlja različnost ter enakovrednost kultur, ki je vsaka zase popolnoma funkcionalna. Poudarja, da se kulture spreminjajo, njihove poti pa so odvisne od kontekstov.

Kulture torej niso stanja in niso absolutne. Kulture se spreminjajo, se stikajo, prepletajo in razhajajo. Razlike med kulturami so tako relativne, razlika nastane na osnovi procesa oziroma interakcije (Lukšič –Hacin, Milharčič Hladnik 2011, 29). Unni Wikan (v Janko Spreizer 2009, 147) izpostavlja, da »kultura ni stvar z objektivnim, materialnim obstojem«. Kultura torej ni opredmetena in nima objektivnih in fiksnih lastnosti.

Dojemanje kultur se razlikuje glede na zgodovinsko prakso oz. ideologijo. V času novodobnega kolonializma lahko zasledimo odnose, ki se oblikujejo glede na hierarhični princip, v današnjem času prizadevanja za multikulturalnost pa je mogoče opaziti diferencialni koncept in kulturni relativizem (Lukšič-Hacin, Milharčič-Hladnik 2011, 24-25). S tem Lukšič-Hacinova in Milharčič-Hladnikova (2011, 24-25) opozarjata na nujnost razumevanja, da je »kultura, predvsem pa nacionalna kultura le analitična kategorija, ki stvarnost opisuje v izbrani perspektivi in gradi predstavo o homogeni skupini«. Različne kulture v antropologiji niso več dojete kot posamezni, izolirani otoki na morju. Kultur se tako ne obravnava več kot vase zaprtih in homogenih celot (Janko Spreizer 2002, 287).

Na podlagi navedenih predpostavk so izhajala antropološka izhodišča, da so plemenske družbe statične, izolirane in v stanju ravnovesja. V nasprotju pa Leach izpostavlja (v Repič in drugi 2007, 10) da so družbe dinamične in spremenljive ter navaja: »Vsaka resnična družba je proces v času«.

5 MULTIKULTURALIZEM KOT »POLITIČNI PROJEKT OHRANJANJA KULTUR« = EVROPOCENTRIZEM KOT MONOKULTURALIZEM

Multikulturalizem³ je strategija soobstoja skupin različnih kultur in zgodovinskih ozadij (Repič in drugi 2007, 18). Pojavlja se kot sodobna integracijska praksa in sodobna politična alternativa tako tradicionalnim asimilacijskim procesom kot tudi monokulturalizmu, ki je bil osnova za nastanek nacionalnih držav in identitet (Medica 2007, 78). Podobno Lukšič-Hacinova navaja, da se pojem multikulturalizma najpogosteje uporablja za državne politike upravljanja s kulturno razliko s čimer ponazarja integracijski mehanizem. Habermas (v Vrečer 2011,6) pa pojem opredeljuje kot »politični projekt ohranjanja kultur«.

Multikulturalizem, enako kot kulturalizem, predstavlja ideologijo razločevanja ljudi na podlagi njihove kulture (Repič 2006, 208). Na ta način se oblikujejo specifični odnosi med pripadniki različnih etničnih skupnosti, ki živijo v isti državi. Posamezniki oz. skupine pa se največkrat razlikujejo po ključu nacionalnosti, etničnosti in kulture (Repič in drugi 2007, 18).

Koncept multikulturalizma se ukvarja z ideali tolerance, ki temeljno izhajajo iz spoštovanja različnosti. Tako se ukvarja tudi s pravicami etničnih manjšin, ki imajo željo po ohranitvi lastne kulturne dediščine in jezika, ter se zavzema za enakopravno obravnavanje imigrantske države posameznikov in omogočanje njihove udeležbe v družbi (zakoni, zaposlovanje, izobrazba itd.) (Medica 2007, 79).

Grillo (v Janko Spreizer 2009, 154) podaja razlikovanje med šibkim in močnim multikulturalizmom. Šibek multikulturalizem je priznan izključno na zasebni sferi, na nacionalni sferi se tako ne oblikujejo dokumenti, ki bi vzpodbujali raznolikost. Tako se od ljudi pričakuje, da se bodo asimilirali v sferi izobraževanja, zaposlovanja ter drugih aktivnosti v posameznikovem življenju. Nasprotje tega pa je t.i. močni multikulturalizem, kjer so kulturne razlike institucionalizirane.

Kritika multikulturalizma pa je njegovo osredotočanje izključno na etnične manjšine. Ne upošteva stikov z večino, njegov koncept pa se oblikuje pod okriljem večinske družbe. Multikulturalizem je zamrznil spremembe ter na ta način ohranja neenakosti s čimer med skupinami postavlja pregrade (Janko Spreizer 2009, 155).

---

³ Multikulturalizem oz. kulturni pluralizem je v pričujočem delu reflektiran enako, in sicer ponazarja soobstoj različnih skupin (Repič in drugi 2007, 18).

Lukšič – Hacinova (1999, 83-83) označuje različne vidike multikulturalizma.

Multikulturalizem kot:

- družbena realnost, kot sobivanje več etničnih skupnosti, ki se nahajajo v isti državi;
- kategorija, ki označuje specifične odnose med različnimi etničnimi skupnostmi, ki živijo v isti državi;
- politični program in gibanje za spremembo obstoječih odnosov ali pa kot princip uradne politike do avtohtonih in priseljskih manjšin v primerih, ko združuje družbeno realnosti in kategorijo.

Multikulturalizem je različno definiran skozi različne ideološke konstrukte (H.E. Giroux v Lukšič-Hacin 1999, 112). »Koncept multikulturalizma pogosto prikriva dominacijo vladajočih nosilcev moči, ki z vključitvijo obrobnih skupin naredijo te obvladljive, povrhu pa še na videz zadostijo zahtevam človekoljubne demokracije«, opozarja Medica (2007, 79). Tako se pod pretvezo multikulturalizma uveljavlja evropocentrizem kot monokulturalizem.

Evropocentrizem oblikuje pogled na svet večinske družbe, »naturaliziran kot 'common sense'«, kot se izrazi Lukšič-Hacinova (1999, 73). Povezan je s kolonializmom v smislu, da slednji »opravičuje kolonialno prakso«, evropocentrizem pa s posrednim zagotavljanjem »normalizira hierarhično razmerje moči s kolonializmom in imperializmom« (Lukšič-Hacin 1999, 73). V tej obliki je tako kolonializem še vedno prisoten v »današnji misli in sistemu izobraževanja« (Lukšič-Hacin 1999, 73). S tem se zagotavlja vzdrževanje in obnavljanje identitetnih tipov, ki so se oblikovali v takih razmerah pri pripadnikih podrejenih kultur. V večini primerov gre za stigmatizacijo celotne manjšinske populacije, ki pa je že ponotranjila načelo podrejenosti in ga tudi sama ohranja ter tako vzdržuje (Lukšič-Hacin 1999, 224).

Tako je tudi opredelitev človekovih pravic evropocentrična. Povezana je z individualizacijo, do katere je prišlo v zadnjem času. Dojemanje osnovnih pojmov kot so svoboda, pravičnost in gotovost, je kulturno oz. družbeno pogojeno (Lukšič-Hacin 1999, 82). Koncept človekovih pravic izhaja iz liberalne tradicije, iz zagovarjanja univerzalnosti le teh, kar pomeni, da se ne spreminjajo glede na kontekst. Univerzalnost je nasproti kulturnemu relativizmu, ki izhaja iz heterogenosti moralnih norm in družbenih praks glede na posamezno družbeno skupino, kar pomeni, da so človekove pravice vezane na kontekst, torej na relativnost kultur. Thornton (v

Lukšič-Hacin 2011 155 -156) opozarja, da se je potrebno pri kombinaciji multikulturalizma, ki izhaja iz kulturnega relativizma, ter univerzalnosti človekovih pravic, odpovedati kulturnemu relativizmu. Razlago človekovih pravic je potrebno povezati z univerzalnostjo, ter s tem zanikanjem relativizma.

Evropocentrizem je razviden iz načina stigmatizacije pripadnikov npr. Afrike preko slovenskih učbenikov, ki se uporabljajo v osnovnih šolah. Ob pregledu učbenikov za osmošolce in devetošolce je društvo Afriški center ugotovilo, da se naši otroci učijo kolonialnega, evropocentričnega in rasističnega razumevanje Afrike. Gre za odkrite primere rasizma, saj je kršena človekova univerzalna potreba po spoštovanju in upoštevanju (Lukšič-Hacin, Milharčič Hladnik 2011, 33-34). Na nujnost univerzalnosti potreb po spoštovanju in upoštevanju opozarja Taylor, ko navaja, da se posameznikova identiteta oblikuje glede na priznavanje oz. nepriznavanje. Slednje lahko pusti na posamezniku dolgotrajne posledice (Taylor 1931, 25).

5.2 Vizija multikulturalizma

Na prejšnjih straneh navajam, da je multikulturalizem mehanizem razločevanja posameznih skupnosti na podlagi njihovih kultur (Repič in drugi 2007, 18), kar je pogosto rezultat dela vladajočih nosilcev moči (Medica 2007, 79) s čimer se uveljavlja in ohranja evropocentrični pogled (Lukšič-Hacin 1999, 73). Slednje se kaže tudi v pojmovanju univerzalnosti človekovih pravic, ki ne upošteva kulturne relativnosti. S tem se krši človekova univerzalna potreba po spoštovanju in upoštevanju (Lukšič-Hacin, Milharčič Hladnik 2011, 33-34). Zaradi omenjenih nasprotij različni avtorji raziskujejo, kakšne so možnosti za obstoj t.i. idealnega multikulturalizma.

Zavratnik Zimiceva (2000, 846) meni, da bi moral multikulturalizem dejansko, in ne samo na videz, izhajati iz kulturnega relativizma, ki je nujen okvir integracije različnih etničnih skupin in njihovega sodelovanja v družbenem življenju. To nadalje po Thorntonu (v Lukšič-Hacin 2011 155-156) pomeni, da bi se moral multikulturalizem odpovedati univerzalnim temeljnim človekovim pravicam.

Lukšič-Hacinova (1999, 134) opredeljuje, da je potrebno razlike med kulturami opredeliti »kot politične in ne le kot formalne, besedilne, lingvistične«. Tako je potrebno pri diskurzu o

razlikah govoriti z uvidom v globalne in strukturalne odnose oblasti. Potrebna je analiza moči diskurza in dejstva, kako diskurz vzpostavlja moč. Obenem pa je ena od pomembnejših aktivnosti ta, da je potrebno termina enotnost in razlika razumeti izven binarne logike. Torej ne kot nasprotji, pač pa s pozicije enotnosti v razlikah (Lukšič-Hacin 1999, 225-226).

Revolucionarno pa je mnenje Girouxa (v Lukšič-Hacin 1999, 120), ki pravi, da je potrebno doseči novo razporeditev moči in prerazporeditev virov, ki so nujni za ekonomski in družbeni razvoj tistih, ki so bili v preteklosti avtomatično izključeni in zatirani. Le tako bi lahko vodilne strukture v družbi odslkavale barvitost in različnost, ki je prisotna v življenju ljudi. Ob tem pa tudi poudarja, da multikulturalizem »ni le za eno skupino, en jezik, eno religijo in eno ekonomsko filozofijo«.

6 IDENTITETA IN ETNIČNA PRIPADNOST

6.1 Identiteta

Berger in Luckmann (1988, 160) opredeljujeta, da je »identiteta element subjektivne realnosti«, ki jo oblikujejo družbeni procesi. Slednje se realizira v odnosu, ki ga človek tekom svojega bivanja vzpostavlja do samega sebe ter do skupine, v kateri živi. Tako se posameznik izoblikuje v vzajemnem odnosu ter vplivanju med njim samim ter družbo oz. kulturo (Lukšič-Hacin 1999, 35). Berger in Luckmann (1988, 121) ponazarjata, da »posamezni član družbe eksternalizira svojo bit v družbeni svet, hkrati pa ga internalizira kot objektivno realnost. Z drugimi besedami: živeti v družbi pomeni tudi sodelovati v njeni dialektiki«. Torej so družbene identitete rezultat interakcij, in ne posameznikova oz. družbena danost kot taka (Repič in drugi 2007, 9).

Identiteta posameznika se oblikuje skozi posamezne faze socializacijskega procesa. V največji meri se oblikuje v primarni socializaciji s posnemanjem občega Drugega, kasneje pa sledi identifikacija posameznika s samim seboj, kar vključuje kulturne oz. družbene ter individualne dimenzije (Lukšič-Hacin 1999, 36). Ob vstopu posameznika iz primarne v sekundarno socializacijo lahko pride do neusklajenosti med sistemi vrednot in odnosi, ki se do posameznika vzpostavljajo (Lukšič-Hacin 1999, 39-40).

Govorimo o dveh vidikih identitete – individualnih in skupinskih. Oboji se med seboj prepletajo, dopolnjujejo ali pa si nasprotujejo. »Individualna raven se veže na gensko neponovljivost posameznika kot biološkega bitja, ki se dokončno uresniči v procesu inkulturacije / socializacije. Skupinska raven pa je povezana z neogibno potrebo človeka po pripadnosti neki skupini« (Lukšič-Hacin 1999, 42).

Kakor se spreminjajo družbe in kulture, se spreminja tudi pojem identitete. Pojem identitete je vezan na zgodovinski, kulturni oz. družbeni prostor (Lukšič-Hacin 1999, 42). Zajema dva principa: istost in različnost. Skupinsko identiteto se utemeljuje »na simbolni povezanosti s pripadniki iste družbene kategorije ali skupine ter simbolni različnosti do pripadnikov drugih skupin« (Repič in drugi 2007, 9).

Kymlick (v Kovač Šebart in Krek 2003, 38) navaja, da enotnost v določeni državi zagotavlja skupna identiteta, ki se nanaša predvsem na rezultat skupne zgodovine, torej skupni vzorci

mišljenja in ravnanja, privzetih navad itd. Nastran Uletova (2000, 314) pa ob predpostavki nejasnih ter spremenljivih razmer v družbi razglablja, da je skladno s tem identiteta posameznika nejasno določena in spremenljiva mreža identitet. Identiteta je v današnjem času postala prosto izbrana igra, teatralna predstava jaza. Neprestano se konstruira in na novo definira (Bauman v Medica 2008, 9).

6.2 Pripadnost skupini in etnična identiteta

Posameznik je pripaden skupini, ko poteka interakcija »med posameznikovim občutkom identitete, privrženostjo skupini in pripravljenostjo te skupine, da njegovo identiteto prepozna in (ne)sprejme, pri čemer mu predpiše tudi določen položaj« (Lukšič-Hacin 1999, 42). Ko se posameznik počuti pripadnega, postane tudi lojalen. Lojalnost posameznikov, skupaj z istimi simboli, miti, legendami, govoricami, rituali in ceremonijami, pa zagotavljajo kontinuiteto skupinske identifikacije (Lukšič-Hacin 1999, 43). Etnična skupnost tako označuje ljudi, ki so povezani na podlagi nekaterih skupnih značilnosti, kot je npr. skupna dediščina, ki zajema predvsem skupen jezik, skupno kulturno ustvarjanje, velikokrat pa tudi skupno religijo in skupne prednike (Toplak 2011, 15).

Posamezna skupina se oblikuje skozi interakcije do drugih. Člani skupine se izmenjujejo, njihove identitete se spreminjajo, meje ostajajo iste. Medskupinske interakcije pa so potrebne za ohranjanje medsebojnega razlikovanja (Repič in drugi 2007, 12). In kot navaja Cohen (v Repič in drugi 2007, 12): »Zavest skupnosti je ujeta v percepcijo njenih meja, meja, ki jih ljudje oblikujejo med interakcijo«. Podobno Eriksen (v Kranjc 2006, 239) ponazarja, da etničnost kot pripadnost skupini postane pomembna šele takrat, ko pride pri različnih skupinah do vsaj minimalnega, a rednega stika. Etničnost ni rezultat objektivnih kulturnih razlik (Kranjc 2006, 239). Etnična identiteta je kulturni konstrukt modernosti. Nastala je kot posledica ekonomskih in političnih interesov. Funkcija etnične identitete je predvsem v razmejevanju ter upravljanju kulturnih razlik. Neprestano se spreminja glede na situacijo ter tako je nenehoma podvržena reinterpretaciji in rekonceptualizaciji. Večinoma za označevanje svoje prepoznavnosti, avtonomnosti in identitete navadno porablja nekatere kulturne značilnosti (Repič in drugi 2007, 11). Barth (1969 v Repič in drugi 2007, 11) na tem

mestu zavrača primordialistično⁴ pojmovanje, ki zatrjuje, da naj bi bile skupine ločene entitete, vsaka etnična skupina pa naj bi imela etnično identiteto, ki naj bi temeljila na specifičnem jeziku in kulturi. Pravi, »da so etnične skupine oblikovane družbeno in kulturno, ter da kulturne vsebine in pripadnost niso a priori stabilne« (Barth v Repič in drugi 2007, 11).

Večina sodobnih antropologov priča, da meje med različnimi etničnimi klasifikacijami niso toge in prehodne, pač pa družbeni svet vidijo kot kompleksen in nestalen. Večina definicij razlaga etničnost kot različno klasifikacijo ljudi in opredeljevanje razmerja med njim; gre za delitev na »Nas« in »Njih«, vsaj dve skupini ljudi, med katerimi poteka interakcija (Eriksen 2002, 19). Tako se etničnost formira skozi družbeno situacijo in »srečevanja preko tega, kako se ljudje soočajo z zahtevami in izzivi življenja« (Eriksen 2002, 1).

6.3 Oblikovanje etnične pripadnosti

Etnična pripadnost se oblikuje glede na:

- družbeno organizacijo kulturnih razlik. Barth (1969 v Repič 2007, 12) slednje ponazarja z deklariranjem posameznikov kot kategorija A, ki je nasprotju s kategorijo B.
- predsodke in stereotipe, ki delujejo kot »skrajno zgoščeni simboli kolektivne identifikacije« (Brumen v Repič 2006, 208). Ti definirajo interakcije med Romi na eni strani ter okoliškim prebivalstvom. Na podlagi stereotipov se oblikujejo tudi medijske podobe Romov (Erjavec, Bašič Hrvat in Kelbl v Repič 2007, 13) in obratno.

Romska etičnost ali skupinska identiteta obstaja zaradi specifičnih medskupinskih odnosov med romskimi skupinami kot manjšinsko družbo na eni strani ter večinsko hegemonsko družbo na drugi strani (Repič in drugi 2007, 17). Isti avtorji osvetljujejo, da ravno takšni statusi »predstavljajo kontinuiteto razločevanja med romskimi skupinami in večinsko družbo,

---

⁴ Janko Spreizerjeva (2010, 102) navaja, da »primordialistična pojmovanja dojemajo romski etos, kot da bi bil od vedno obstoječ univerzalni okvir eksistence človeških skupin«. Primordializem etničnost razume kot vrojeno posameznikovo lastnost, zaradi česar se opredeljuje tudi različnost med posameznimi kulturami (Repič in drugi 2007, 10).

kar lahko opazimo skozi pretekle asimilacijske ali izključevalne tendence »urejanja romske problematike« v Evropi« (Repič in drugi 2007, 12).

Etničnost se ne veže na biološke določenosti, kot je to pri rasi in spolu. Tako je etničnost kulturno oz. družbeno pogojena. Pri pregledu dojemanja Romov s strani večinske družbe, se zdi, kot da bi bila etničnost biološko pogojena (Hladnik, Lukšič-Hacin 2011, 36-37).

Na podlagi kategorije družbene pripadnosti, kot sta etničnost ter specifična kultura, se odražajo rezultati socialne marginalizacije oz. celo izključevanje pripadnikov romskih skupin (Repič in drugi 2007, 6). V Evropi take oblike kulturalizma rezultirajo v izključevanju imigrantov, Romov ter drugih manjšin iz večinske družbe. Konstrukcijo romske identitete oblikujejo in zaznamujejo stereotipne podobe s strani večinskih družb, ter predstave pripadnikov romskih skupnosti o lastni marginalni poziciji v določeni družbi (Repič 2006, 198). Enako Jezernik ponazarja, da pripadnik romske skupnosti ravna v skladu s tem, kar je v širši družbi pričakovano od njega. Tako so vednosti o Romih rezultat kolektivnih predstav o tem, »kakšnega videza so Cigani, kako živijo in kaj delajo! (Jezernik 2006, 32).

Reprezentacija v družbenem smislu povezuje prakse in norme prezentacije ter s tem predstavlja podobo neke družbene skupine. Akterji, ki imajo določeno družbeno ali politično moč (državni aparat, množični mediji...) lahko izrabljajo te reprezentacije določenih skupin, ki pa največkrat sploh niso skladne z njihovimi interesi. Predstavljajo se v stereotipizirani obliki. Na ta način popačena stereotipizacija pripomore h konstrukciji identitet, kar pa je lahko močno povezano z ideološkim konstruktom in konceptom moči (Edgar in Sedgwich v Gregorač, Ivančič 2006, 175).

Pri oblikovanju skupinske identitete je zelo pomemben uvid v žive predsodke in stereotipe, saj le ti oblikujejo kolektivno identifikacijo skupin (Brumen v Repič 2006, 208). S tem se » oblikujejo negativni, odklonilni odnosi, ki zaznamujejo vso interakcijo med civili⁵ in Romi – tako v dejanskih interakcijah med Romi in okoliškimi prebivalci, kot tudi na nacionalni ravni, ki zajema zlasti politični diskurz in medijsko poročanje o Romih ter znanstveni diskurz (Erjavec, Hrvatin in Kelbl v Repič 2006, 208).

---

⁵ Navadno Romi Nerome označujejo z oznako civili ali Gadje.

7 RASIZEM

7.1 Definicija rasizma

Rasizem je mogoče zaslediti v praksah, diskurzih in reprezentacijah, ki stigmatizirajo drugačnost. Tako je bil prisoten v različnih družbenih praksah, v psevdobioloških fantazmah mešanja, v fantazmah o poluciji nacionalnega telesa ter v stigmatiziranju tujcev (Janko Spreizer 2009, 150).

Lena Dominelli (2007, 24) razlikuje med različnimi dimenzijami rasizma, ki se realizira na specifične načine:

- Osebna dimenzija zajema odnos posameznika ter predsodke, vrednote, obnašanja.
- Institucionalna dimenzija zajema zakonodajne politike in administrativne postopke.
- Kulturna dimenzija zajema socialne vrednote in norme, ki oblikujejo vrednost in pričakovanja

Balibar (v Janko Spreizer 2009, 150) rasizem pojmuje kot »resnično družbeni pojav«, ki »se vpisuje v prakse (oblike nasilja, zaničevanja, netolerantnosti, poniževanja in izkoriščanja), diskurze in reprezentacije, ki so intelektualne predelave fantazme o profilaksi ali segregaciji (potreba po očiščenju družbenega telesa, ohranjanju »lastne« ali »naše« identitete pred vsemi oblikami mešanja, križanja ali invazije), ki so artikulirani okoli stigmata drugosti (imena, barve kože, religioznih praks)«.

Novi rasizem ne temelji na biološki dednosti, pač pa na poudarjanju nepremostljivosti kulturnih razlik. Zagovarja škodljivost ukinjanja meja med kulturami, neprimerljivost življenjskih stilov in tradicij, s čimer na prikrit način oblikuje superiornost določene skupine v odnosu do druge ali drugih (Balibar 1999 v Janko Spreizer 2009, 152).

7.2 Rasizem Romov

Awosusijeva (v Boljka, Krnjič 2007, 34) ocenjuje, da so v enciklopedijah, leksikonih in slovarjih, ki so nastajali tudi še v 19. stoletju, Romi prikazani na temeljih stigmatizacije, kar

je bila podlaga za znanstveni rasizem. V Slovarju slovenskega knjižnega jezika, ki je na medmrežju pod okriljem Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU pa ni mogoče zaslediti razlago gesel Romi/Rom/Rominja (Slovar slovenskega knjižnega jezika). Medtem ko je geslo cigan⁶ razloženo na izrazito stereotipen način, saj kot primere navede kolektivne arhetipske predstave večinske družbe. Na ta način se le-ti ohranjajo in konstruirajo kot del vsakdanje vednosti. Slednje se reflektira v različnih besedilih in opisih (strokovna besedila, nacionalni politični dokumenti, vsakdanja vednost članov določene družbe), ki še vedno ohranjajo arhetipske predstave.

7.2.1 Romologija in romologi

Izraz romologija ponazarja vedo o Romih, ki ne opredeljuje, kaj natančno označuje ter iz katerih epistemoloških izhodišč izhaja (Janko Spreizer 2002, 113). V to polje spadajo raziskovalci romske kulture, ki niso poučeni o temeljih sodobne etničnosti in nacionalizma v socialni antropologiji (Janko Spreizer 2002, 327). Bancroft (v Janko Spreizer 2010, 101) pa romologijo enači s stališčem znanstvenikov, ki »preučujejo Cigane/Rome in romantizirajo in eksotificirajo »pravega Cigana«, v katerega sta projicirana romantična vednost Gadže⁷ oz. Neromov in nezadovoljstvo z modernostjo«.

Janko Spreizerjeva (2002, 113) opozarja, da na takih temeljih romologija podpira znanstveni rasizem, saj utrjuje arhetipske predstave ter stereotipe o Romih, namesto, da bi jih presegla. Avtorica ob tem navaja, da je romologija »v Sloveniji utemeljena na znanstvenorasističnih izhodiščih« (Janko Spreizer 2002, 115). Slednje je bilo mogoče opaziti, ko so se proučevalci pričeli ukvarjati s »sistemskim reševanjem romskega problema«. Pravi, da se takrat prične govoriti o izviri in kulturi ter nomadstvu Romov, »kot da bi vrteli nekakšne »romološke« molitvene mlinčke« (Janko Spreizer 2002, 326).

Romologi v 60. letih opisujejo Rome na podlagi arhetipske predstave kot ljudi v šotorih, s konji ob tabornem ognju (Janko Spreizer 2002, 234), v 90. letih pa se slednje premakne k

---

⁶ Slovarja slovenskega knjižnega jezika, ki se nahaja na medmrežju, zajema naslednjo opredelitev gesla cigan : »pripadnik iz Indije priseljenega ljudstva, navadno brez stalnega bivališča: pravili so, da cigani kradejo otroke; ogrski cigani; tolpa ciganov; črn kot cigan; laže kot cigan«.

⁷ Navadno Romi Nerome označujejo z oznako civili ali Gadje.

prezentaciji civiliziranih ter socializiranih Romov, ki govorijo svoj jezik in ohranjajo svojo kulturo (Klopčič in drugi v Janko Spreizer 2002, 234).

Janko Spreizerjeva (2002, 284) opaža, da se v romologiji ter njenih izhajajočih diskurzih reflektira nacionalistični diskurz, ki je povezan z relevantno ideologijo ter tako s posamezno nacionalistično politiko:

- V času 60. let 20. stoletja je značilno sklicevanje na socialistični humanizem ter enakopravnost vseh državljanov.
- Ob osamosvojitvi Slovenije pa je značilno spodbujanje romskega nacionalizma. Romologi slednje poimenujejo romski preporod oz. prebujanje romskega nacionalizma.

Poznamo različna opredeljevanja Romov z ozirom na koncept rase, etničnosti, naroda, narodnosti in kulture, ki si jih prilaščajo romologi, politika, okoliška populacija ter Romi. Predpostavlja, da romologi generirajo rasizme, saj niso seznanjeni s sodobno socialno antropologijo etničnosti, o spreminjanju identitet, teorijah o pripisu in samopripisu, o etnični mimikriji, o nacionalizmu ter o romskih študijah. »Natančno branje romoloških besedil ter besedil, ki bi jih lahko uvrstili v polje romskih politik, odkrije, da so njihova pojmovanja večinoma biologistična, statična ter redukcionistična in ponekod izrazito rasistična. Ponekod je rasizem kombiniram s poudarjanjem romske kulture« (Janko Spreizer 2002, 327; Janko Spreizer ter Barth v Janko Spreizer 2002, 314). Avtorica torej izpostavlja, da romologija utemeljuje romsko drugačnost v genetskih, fizičnih (rasnih) in kulturnih značilnostih (v Repič 2006, 209).

Značilnosti koncepta kulture, s katerim operirajo romologi, glede na raziskave Janko Spreizerjeve (2002, 237-238) so:

- Koncept kulture je esencializiran oz. zreduciran na romskih jezik.
- Opredeljuje se kot specifična glasba in folklor. Za romsko kulturo je značilna tudi večja ljubezen do družine in navezanost nanjo ter večja ljubezen do narave v primerjavi z večinskih prebivalstvom.

- Pri nekaterih opredelitvah je mogoče zaslediti kulturno nihilizacijo, in sicer v primerih, ko se zatrjuje, da nimajo več svoje kulture.
- Unni Wikan (v Janko Spreizer 2002, 238) pa opozarja na nenatančno uporabo pojma kultura v politiki, ki ureja položaj migrantov na Norveškem. Navaja, da je koncept kulture nadomestil koncept rase, kar pa deluje redukcionistično.

Janko Spreizerjeva ob tem postavlja nekoliko ironično trditev, da naj bi potemtakem bile »prave Romske skupnosti le tiste, ki že dolgo živijo na slovenskem ozemlju in ohranjajo jezik romani, in ne tiste, ki na primer živijo v mestih in govorijo jezik večinskega naroda« (Fakin Bajec, Jerman 2006, 103).

Razlogi, ki jih navaja Janko Spreizerjeva (2002, 328-329) o rasistični romologiji:

- Romologija je utemeljena v ideologiji, za katero je značilno degradiranje ljudi na podlagi prirojenih etničnih značilnosti.
- Romologi in različne politike Romom pripisujejo kulturo, ki jo pojmujejo statično in redukcionistično. Slednje je razvidno iz Programa boja proti revščini in socialni izključenosti, ki se je oblikovalo v okviru Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve leta 2000. Ta program romsko kulturo pojmuje redukcionistično in rasistično, saj je v njem posebej izpostavljeno, da bodo za populacijo Romov pripravili posebne oblike zaposlovanja, ker delodajalci Rome neradi zaposlujejo.
- Težnja redukcionizma je, da lahko hitro navzame lastnosti rasizma. Slednje je opazno v nazoru, da so Romi v Programu boja proti revščini in socialni izključenosti v populaciji nacionalnih manjšin opredeljeni za ljudi, ki jih determinira drugačna kultura.

Romološki diskurzi so vrednostno obremenjeni in sami proizvajajo različne oblike izključevanja Romov, četudi si prizadevajo za njihovo emancipacijo. Socialni delavci in tvorci romskih politik se zgledujejo po romologiji, ravno tako si romologi prilaščajo pojmovni aparat političnega diskurza. K tovrstni praksi pa lahko pripišemo tudi Rome same; tudi oni razlagajo sebe s pomočjo prisvojenih modelov, ki pojasnjujejo njihovo specifičnost ter opozarjajo na neenak položaj Romov v družbi (Janko Spreizerjeva 2002, 326). Repič (2006, 209) pa z navajanjem, da Romi oblikujejo lastne podobe skozi interakcije (o čemer govorita

tudi Berger in Lukman) ter svoj položaj v družbi, izpostavlja, da jim torej ravno potisk Romov na obrobje družbe, torej njihova marginalizacija omogoča obstojnost socialnih razmerij, njihovih skupin in identitet.

Veda o Romih – romologija, kot je poimenujejo romologi, razlikujejo med pravimi in nepravimi Romi. Pravi Romi so predstavniki stereotipnih predstav, kar je odsev znanstvenega rasizma. Slednje romologi najpogosteje preučujejo, torej tiste, ki živijo v slovenskih ruralnih pokrajinah in so nedavno še živeli v šotorih (Janko Spreizer 2002; Kranjc 2007, 250). Ob tem Janko Spreizerjeva navaja: »Ne moremo se sprijazniti z nedopustno distinkcijo med resničnimi, »pravimi Cigani«- med tistimi, ki ustrezajo idejam o njihovem eksotičnem izviru, posamični etničnosti in specifičnem kulturnem bogastvu – ter med tistimi, ki ne ustrezajo nobeni taki zamišljeni podobi in naj bi zato bili samo navadni marginalci« (Janko Spreizer 2002, 86).

Hkrati romske študije predstavljajo le vidike, ki krepijo arhetipsko predstavo Romov, vidikov, ki ne ustrezajo ustaljenim arhetipskim predstavam, pa raziskovalci posebej ne izpostavljajo in ne reflektirajo (Williems v Janko Spreizer 2002, 181).

Tako romske kulture ne smemo obravnavati kot avtonomnega kulturnega sistema ter kot težnjo po opredelitvi romske kulturne in narodne identitete. Obravnavati jo je potrebno primerjalno z drugimi narodnimi kulturami s katerimi je povezana na temeljih skupnih stvaritev. To v realnosti pomeni, da se ob obravnavanju nacionalne kulture določenih pripadnikov upošteva tudi »vse vrste interakcije, ki objektivno izhajajo iz aktivnega življenja v večetični skupnosti«. Romska kultura izhaja iz svojih tradicionalnih vrednot, a se v odvijanju sodobnega sveta kaže vedno v novih oblikah. Romski način življenja ne neprestano razvija, ohranja določene svoje etnične značilnosti ter se v stiku z drugimi načini življenja spreminja (Petrovski 2003, 195-196).

8 ANALIZA DOKUMENTOV

8.1 Pregled nacionalnih programskih dokumentov in pravnih virov, namenjeni romski skupnosti

Na področju vključevanja romske skupnosti so bili v Sloveniji postavljeni naslednji nacionalni dokumenti (Urad za narodnosti 2011a):

- Program ukrepov za pomoč Romom v Republiki Sloveniji iz leta 1995;
- Sklepi vlade iz leta 1999 v okviru katerih se je zadolžilo posamezne organe za zagotovitev proračunskih sredstev na področju romske tematike;
- Leta 2004 je vlada sprejela sklepe za nadaljnje urejanje tega področja, in sicer sklepe o ukrepih po posameznih področjih;
- Zakon o romski skupnosti iz leta 2007;
- Nacionalni program ukrepov za Rome vlade Republike Slovenije za obdobje 2010-2015.

V nalogi posebno pozornost posvečam Programu ukrepov za pomoč Romom v Republiki Sloveniji iz leta 1995 ter Nacionalnemu programu ukrepov za Rome vlade Republike Slovenije za obdobje 2010-2015. Pri obeh dokumentih gre za isti koncept, in sicer navajata ukrepe za izboljšanje položaja pripadnikov romske skupnosti. V omenjenih dokumentih analiziram, kje so opazni vidiki rasizma oz. rasne dominacij na podlagi kriterijev, ki jih opredeljujem v naslednjem podpoglavju.

8.2 Opredelitev kriterijev za analizo rasizma oz. rasne dominacije

Wacquant (1997, 230) rasizem poimenuje kot rasno dominacijo. Našteva, da je mogoče pregrade »etnorasne« dominacije zaslediti v vsaki rasni situaciji, strukturi ali dogodku s pomočjo klasifikacije, ki obsega naslednje kriterije:

- Kategorizacija, ki zajema klasifikacijo, predsodke, stigmatizacijo.
- Diskriminacija, ki opredeljuje diferencialno ravnanje, ki je utemeljeno na vsiljenem skupinskem članstvu.
- Segregacija, ki zajema skupinsko ločevanje fizičnega in družbenega prostora.
- Getoizacija, ki ponazarja vsiljeno razvijanje vzporednih družbenih in organizacijskih struktur.
- Rasno nasilje, ki se izraža v medoseben nadlegovanju, agresiji, pregonih, kar se lahko stopnjuje v rasno volno in iztrebljanje.

8.3 Analiza Programa ukrepov za pomoč Romom v Republiki Sloveniji iz leta 1995

Vlada Republike Slovenije je 30. novembra 1995 sprejela Program ukrepov za pomoč Romom v RS. Ukrepi so nanizani na šestih straneh dokumenta. V začetnem delu so predstavljeni Romi kot avtohtoni državljani Slovenije, ki predstavljajo ogroženo skupino prebivalstva, v nadaljevanju pa je po točkah predstavljenih 10 sklopov ukrepov, ki so namenjeni pomoči romski skupnosti. Ti so:

1. Zagotavljanje pogojev za bivanje;
2. Vzgoja in izobraževanje romskih otrok;
3. Zaposlovanje Romov;
4. Skrb za varstvo družine;
5. Socialno varstvo;
6. Zdravstveno varstvo Romov;
7. Preprečevanje kaznivih dejanj;
8. Kulturni razvoj romske skupnosti;

9. Informiranje;

10. Pomoč pri samoorganiziranju Romov in njihovem vključevanju v organe lokalne samouprave (Urad za narodnosti 2011c).

Vsak ukrep definira nosilce pomoči ter bolj ali manj konkretne predloge, ki se nanašajo na pomoč romske skupnosti.

V nadaljevanju po posameznemu merilniku nizam primere rasne dominacije, ki sem jih zasledila ob analizi Programa ukrepov za pomoč Romom v Republiki Sloveniji iz leta 1995 (Urad za narodnosti 2011c).

Primeri rasizma glede na postavljene merilnike:

- **kategorizacija**

Primer št. 1/1995:

»Informacija ugotavlja, da predstavljajo Romi, ki avtohtono živijo v naši državi, ogroženo skupino prebivalstva in da se velik del med njimi brez organizirane pomoči ne bo mogel dvigniti iz splošne zaostalosti, revščine in diskriminiranosti. Glavne ovire za njihovo uveljavitev v sodobni družbi so predvsem socialna ogroženost, skromne aspiracije in nizka izobrazbena raven, ki jim zapira pot do vseh zahtevnejših poklicev« (1995, 1).

Analiza primera št. 1/1995:

Romi, ki predstavljajo ogroženo skupino prebivalstva so identificirani kot kategorija, ki je diskriminirana na slovenskem prostoru. Ne govori se o posameznikih, pač pa se »splošno zaostalost, revščino in diskriminiranost« posploši na celotno skupino na podlagi etnične različnosti. Še posebej problematična je navedba, da ima specifična etnična pripadnost – Romska skupnost, skromne aspiracije. Poleg ni navedeno, kjer se omenjeno izraža.

Primer št. 2/1995:

»Ministrstvo bo priporočilo Zavodu za zaposlovanje Republike Slovenije, da razvije posebne programe usposabljanja in priprav na zaposlitev za mlade Rome, ki so se pripravljene zaposliti zlasti v gradbeništvu, komunalnih dejavnostih in kmetijstvu« (1995, 3).

Analiza primera št. 2/1995:

Tudi v tem primeru se določene poklice ponuja osebam oz. predvideva, da jih bodo opravljali tisti ljudje, ki so pripadniki določene etnične skupine, v tem primeru romske skupnosti. Poleg tega dokument kot primerne poklice za romsko etnično skupnost opredeljuje take, ki v večinski družbi veljajo za manjvredne. S takimi poudarki se le ohranjajo in na novo konstruirajo stereotipne podobe.

- **diskriminacija**

Primer št. 3/1995: Celoten sedmi sklop ukrepov je namenjen preprečevanju kaznivih dejanj med pripadniki Romske skupnosti. Ta sklop navaja:

»Ministrstvo za notranje zadeve si bo ob pomoči uprav za notranje zadeve Krško, Novo mesto in Murska Sobota z več preventivnimi akcijami, usposabljanjem, večjo prisotnostjo na terenu in kontrolo prizadevalo za zmanjšanje kaznivih dejanj med Romi« (1995, 5).

Analiza primera št. 3/1995:

V tem primeru pa ukrep predvideva poostren policijski nadzor za skupino ljudi, ki je identificirana izključno na podlagi etnične pripadnosti.

Primer št. 4/1995:

»Ministrstvo bo priporočilo Zavodu za zaposlovanje Republike Slovenije, da dodatno usposobi svetovalne delavce za delo z Romi, ki potrebujejo drugačne oblike motivacije pri poklicne usmerjanju, usposabljanju za delo, spremljanju že zaposlenih itd.« (1995, 3).

Analiza primera št. 4/1995:

Opredeljevanje »drugačnih oblik motivacije«, torej drugačnosti, zajema klasifikacijo na »Mi« in »Drugi« kar je povsem evropocentrični pogled na svet okoli sebe. Janko Spreizerjeva (2010, 106) opozarja, da vztrajanje na drugačnosti hitreje pripomore k družbeni konstrukciji razlike, ki reproducira procese diskriminacije, kot pa k razlagi kulturne raznolikosti.

- **segregacija**

Primer št. 5/1995:

»Ministrstvo za šolstvo in šport bo /.../ priznalo šolam z učenci Romi dodatne pedagoške ure za izvedbo pouka v majhnih skupinah zunaj matičnega razreda« (1995, 2).

Analiza primera št. 5/1995:

V opisanem primeru je viden način segregacije, torej izoliranje pripadnikov romske etnične manjšine od večinskega prebivalstva.

- **getoizacija**

Primer št. 6/1995:

»Urad za narodnost bo /.../ sofinanciral redne radijske oddaje, ki jih pripravljata lokalni radijski postaji v Murski Soboti in Novem mestu in so namenjene informiranju, prosvetljevanju in kulturni ustvarjalnosti Romov. /.../tudi izdajanje drugih glasil, namenjenih informiranju in prosvetljevanju Romov« (1995, 6).

Analiza primera št. 6/1995:

Z organiziranjem posebne radijske oddaje ter glasila, ki je namenjen izključno za pripadnike romske skupnosti, se razvija vzporedne organizacijske strukture, kar je znak getoizacije (Wacquant 1997, 230).

Primer št. 6/1995:

»Urad za narodnosti bo /.../ pomagal pri ustanovitvi Zveze Romov Slovenije, ki naj bi se kot skupna organizacija Romov vključila v organizirana prizadevanja za izboljšanje življenjskih razmer Romov in za ohranjanje njihove identitete« (1995, 6).

Analiza primera št.6/1995:

Cilj ustanavljanja Zveze Romov Slovenije je identificiranje enega zastopnika Romov. Ob tem se ne upošteva dejstva, da so interesi romskih skupnosti v Sloveniji zelo različni. V realnosti se je kasneje izkazalo, da je Zveza Romov Slovenije nefunkcionalna ravno zaradi navzkrižja interesov med posameznimi romskimi skupnostmi. Prav tako ne moremo celotne etnične skupine postaviti v vlogo žrtve ter njihovih življenjskih razmer označiti za slabe.

- **rasno nasilje**

Rasnega razlikovanja v dotičnem nacionalnem dokumentu ni mogoče zaslediti.

8.4 Nacionalni program ukrepov za Rome vlade Republike Slovenije za obdobje 2010-2015

23. novembra 2009 je bil na seji komisije Vlade RS sprejet Nacionalni program ukrepov za Rome vlade Republike Slovenije za obdobje 2010-2015. Program je opredeljen na triintridesetih straneh dokumenta. V uvodnem delu se opredeljuje romsko prebivalstvo v Sloveniji kot etnično manjšino, ki je deležna pravic na temeljih spoštovanja človekovih pravic. Nadalje so opredeljeni pravni viri ter programski dokumenti, ki so namenjeni romski skupnosti ter strateški cilji ukrepov dotičnega programa. Program zajema 6 sklopov ukrepov za izboljšanje stanja romskih skupnosti. Vsak sklop ukrepov je razdeljen v posamezno podpoglavje, v okviru katerega je tudi analiza stanja realnosti do oblikovanja slednjega dokumenta. Vsak ukrep definira odgovorne nosilce, hkrati pa predvideva tudi finančna sredstva za izvedbo opredeljenih ukrepov (Urad za narodnosti 2011d).

Ukrepi, ki so opredeljeni v Nacionalnem programu ukrepov za Rome vlade Republike Slovenije za obdobje 2010-2015 (Urad za narodnosti 2011d):

1. Izboljšanje bivalnih razmer in ureditev romskih naselij;
2. Izboljšanje izobrazbene strukture in večja vključenost v programe izobraževanja;
3. Znižanje brezposelnosti pripadnikov romske skupnosti ter povečanje njihovega socialnega vključevanja in dostop do trga dela;
4. Izboljšanje zdravstvenega varstva;
5. Ohranjanje in razvoj različnih oblik romskega jezika, romske kulture, informativne in založniške dejavnosti;
6. Osveščanje in boj proti diskriminaciji.

V nadaljevanju po posameznemu merilniku nizam primere rasne dominacije, ki sem jih zasledila ob analizi Nacionalnega programa ukrepov za Rome vlade Republike Slovenije za obdobje 2010-2015 (Urad za narodnosti 2011d).

- **kategorizacija**

Primer št. 1a/2009:

»Vladni Program ukrepov aktivne politike zaposlovanja vsebuje ukrepe, namenjene skupinam težje zaposljivih oseb, med katere se uvrščajo tudi Romi« (2009, 17).

Primer št. 1b/2009:

»Javni razpis za izbor razvojnih projektov katerega namen j izboljšati zaposljivost in socialno vključenost ranljivih skupin na trgu dela (med katere spadajo tudi Romi) ter zagotoviti enakost med spoloma« (2009, 18).

Primer št. 1c/2009:

»Strategija vzgoje in izobraževanja Romov v Sloveniji predvideva vrsto aktivnosti, s katerimi se utrjuje prepričanje, da je izobraževanje vrednota ter hkrati zagotavlja možnosti razvijanja romske kulture tudi v okviru vzgojno-izobraževalnih institucij« (2009,13).

Analiza primera št. 1a,1b,1c/2009:

Opredelitev težje skupine zaposljivih oseb oz. ranljivih skupin ter oseb, ki jim izobraževanje ne predstavlja vrednote, poteka na podlagi etnične pripadnosti. Slednje bi se lahko definiralo kot osebe z nizko izobrazbeno strukturo oz. osebe z neurejenimi bivalnimi razmerami. Takšna opredelitev bi tako prispevala k zmanjševanju stereotipizacije na podlagi etnične pripadnosti. Raba klasifikacij na podlagi etnične pripadnosti v večini nacionalnih ter drugih dokumentih krepi ter ohranja stereotipe, kar pomeni, da se s tem ohranja družbena izključenost opredeljene populacije (Janko Spreizer 2002).

- **diskriminacija**

Primer št. 2/2009:

Romska manjšina je prepoznana » kot manjšina z lastnimi etničnimi in kulturnimi značilnostmi (lasten jezik, lastna kultura in zgodovina)« (2009, 3).

Analiza primera št. 2/2009:

Zgodovina se oblikuje v dialektičnem odnosu med večinsko in manjšinsko družbeno skupino. Torej o lastni kulturi, ki bi po mnenju romologov, zajemala izključno pristne prvine arhetipske podobe Romov, ne obstaja (Janko Spreizer 2002). Tako je v omenjenem primeru mogoče zaslediti prvine kategorizacije in diskriminacije preko binarne delitve druge skupine ljudi z navedbo, da imajo lasten jezik, lastno kulturo ter lastno zgodovino. Ob teh trditvah je potrebno izpostaviti, da se predvsem zgodovina in kultura oblikujeta ob stiku s preostalimi družbenimi skupinami, ki soobstojajo (Lukšič –Hacin, Milharčič Hladnik 2011).

- **segregacija**

Primer št. 3/2009:

»V slovenske vrtce so vključeni na tri načine: največ jih je integriranih v običajne skupine, manj v romske oddelke, kjer so vključeni samo romski otroci, ena enota vrtca pa vključuje le romske otroke« (2009, 11).

Analiza primera št. 3/2009:

V tem primeru gre za segregacijo na podlagi etnične pripadnosti, torej izoliranja pripadnikov romske etnične manjšine od večinskega prebivalstva.

- **getoizacija**

Primer št. 4/2009:

»Ministrstvo je financiralo razvojno-raziskovalne naloge, povezane s problematiko uspešnejšega vključevanja učencev Romov, ter standardizacijo romskega jezika kot podlago poučevanje romskega jezika« (2009, 11).

Analiza primera št. 4/2009:

Ob preučevanju analiziranega stanja se ni upoštevalo, da se raba romskega jezika razlikuje glede na lokalno umestitev posamezne romske skupnosti. Večje razlike so opazne med rabo romskega jezika v Prekmurju in na Dolenjskem. Sami Romi opredeljujejo, da se med seboj ne razumejo in pogovarjajo v slovenskem jeziku. Razlika med t.i. izbranim dialektom prekmurske ter izbranim dialektom dolenjske romščine je, med drugim, prikazan v večjezični slikanici *Most prijateljstva/Mosto prijateljstvo/Pejtaušaugoskri phurt* (Hudorovac in drugi, 2010).

Primer št. 5/2009:

»Ker dejstvo o relativno majhnem številu profesionalnih kadrov in umetnikov praviloma stalno spremlja manjšinske skupnosti in torej tudi romsko, je dobrodošla priložnost, ki jo ponujajo evropski strukturni skladi za usposabljanje in zaposlovanje (tudi samozaposlovanje) Romov v sektorju kulture in ljudi, ki se želijo usposablјati in se zaposliti pri ohranjanju in razvoju romske kulture« (2009, 27).

Analiza primera št. 5/2009:

V tem primeru gre za spodbujanje in ohranjanje arhetipske podobe kulture, ki zajema romantično podobo Romov – svobodnih nomadov, ki so do nedavnega živeli v še šotorih v organizirani obliki. Torej v delovanju specifične organizacije, ki bo skrbela za ohranjanje in razvoj romske kulture. Slednje lahko ponazorim tudi z navedbo Janko-Spreizerjeve (2002, 86): »Ne moremo se sprijazniti z nedopustno distinkcijo med resničnimi, »pravimi Cigani«- med tistimi, ki ustrezajo idejam o njihovem eksotičnem izviro, posamični etničnosti in specifičnem kulturnem bogastvu – ter med tistimi, ki ne ustrezajo nobeni taki zamišljeni podobi in naj bi zato bili samo navadni marginalci«.

- **rasno nasilje**

Slednjega ni mogoče zaslediti v slednjem dokumentu.

8.5 Primerjava obeh dokumentov

Program ukrepov za pomoč Romov v Republiki Sloveniji iz leta 1995 ter Nacionalni program ukrepov za Rome vlade Republike Slovenije za obdobje 2010-2015 identificirata upravičence pomoči na podlagi etnične pripadnosti. Nikjer ni navedeno, da se je pri podajanju pomoči potrebno osredotočiti na individualne karakteristike posameznika. Na tem mestu je potrebno ozavestiti, da Romi kot marginalizirana skupina ni etnična značilnost vseh Romov (Janko Spreizer 2002, 296).

Program ukrepov za pomoč Romom v Republiki Sloveniji iz leta 1995 jasno prikazuje dve skupini stereotipnih podob, ki so se po mnenju Repiča (2006, 197) izoblikovale v Evropi s strani večinskih družb. Prva podoba zajema predstavo ljudi, ki so drugačni, z drugimi moralnimi vrednotami, ki niso v skladu z vrednotami večinskega prebivalstva. Po tej podobi so Romi nemoralni zločinci, lopovi, leni potepuhi, ki lažejo in kradejo. Slednja stereotipna podoba se zelo nazorno ohranja z uveljavitvijo sedmega ukrepa »Preprečevanje kaznivih dejanj« (Urad za narodnosti 2011c). Druga skupina stereotipov, ki se nanaša na spontanost, temperamentnost, ter na drug arhetipski značilnosti, veljavne za romsko skupnost, pa je razvidna iz izrednega spodbujanja ohranjanja identitete pripadnikov romske skupnosti. Repič (2006, 197) z ilustrativno primerjavo ponazori obe stereotipni podobi: »Za sosede so tatovi in zločinci, za človeka, ujetega v vsakodnevno rutino, pa obraz spontanosti in svobode«.

Na ta način slednji dokument z opredelitvijo ukrepov, ki temeljijo na stereotipnih predstavah, omogoča ohranjanje marginalizacije in stereotipizacije romske skupnosti. Repič izpostavlja, da so Romi, kot nosilci številnih vrednostnih oznak, do neke mere pravzaprav prevzeli oznake, stereotipe ter predsodke. Na podlagi te obojestranske sprejete strategije sobivanja, se oblikujejo obojestranski odnosi, kar pa jim omogoča njihovo marginalizacijo ter s tem tudi ohranjanje njihovega vsakdanjega načina življenja (Repiča 2006, 207).

Glede na postavljene merilnike, sem v obeh dokumentu zasledila oblike **diskriminatornih navedb**, ki se dotikajo romske skupnosti, ko se etnično skupino Romov opredeljuje kot »drugačno«, s svojo lastno kulturo, zgodovino in jezikom, posebno pozornost pa posveča ukrepu za preprečevanje kaznivih dejanj (Urad za narodnosti 2011c; Urad za narodnosti. 2011d). Opredeljene diskriminacijske navedbe jasno diferencirajo dve skupini, in sicer »Mi« in »Drugi«. »Mi« smo dobri, »Drugi« so slabi (Repič in drugi 2007, 13; Dominelli 2007, 24). Opredeljena binarna kategorija služi h konstrukciji in ohranjanju kulturnih razlik ter ne

prispeva k preseganju izključevanja (Janko Spreizer 2002). Ob tem pa so zanimivi rezultati raziskave Dušana Štepec Dobernika ter Mojce Tercelj Otorepčeva (2006, 217-218) o ohranjanju romske materialne dediščine. V realnosti se namreč kaže, da ljudje, ki se ukvarjajo z ohranjanjem dediščine, ne posvečajo posebne pozornosti ohranjanju romske materialne dediščine, saj menijo, da je ni vredno ohranjati ker jim ne predstavlja nobene posebne vrednosti. Vrednost vidijo le v podobah njihove glasbe, plesa ter jezika.

Kategoriziranje Romov na podlagi etnične pripadnosti sem zasledila v obeh nacionalnih dokumentih. V dokumentu iz leta 1995 se vse Rome v Sloveniji obravnava kot skupino v splošni zaostalosti, diskriminaciji ter revščini, hkrati pa se tudi opredeli primerne poklice za romsko mladino, ki naj bi bili delo v gradbeništvu, komunali in kmetijstvu (Urad za narodnosti 2011c). V dokumentu iz leta 2009 pa se Rome a priori opredeljuje kot skupino težje zaposljivih oz. ranljivo skupino, katero je potrebno izobraziti o tem, da znanje predstavlja posebno vrednoto (Urad za narodnosti 2011c). Ob tem pa moram navesti tudi stereotipe o vsesplošni glasbeni nadarjenosti pripadnikov romske skupnosti, ki jih nosijo pripadniki večinskega prebivalstva (Gregorač, Juvančič 2006, 176-177). Ponovno gre tu za kategorizacijo, torej večinska družba na podlagi etnične pripadnosti podeli določeno lastnost skupini ljudi, ki prihaja iz druge etnične skupine. Rome dojema kot odlične glasbenike, ki čutno in spontano izražajo svoja občutja preko glasbe. Tudi to pripomore k ustvarjanju umetnega socialnega konstrukta »ciganskosti« s čimer Rome postavlja na točno določeno mesto v družbi, kar pa jim prinaša več negativnih posledic in označevalcev (Gregorač, Juvančič 2006, 163- 178).

Segregacija se zasledi v obeh dokumentih, in sicer ob ukrepih pomoči, ki so namenjeni izobraževanju romskih otrok v ločenih oddelkih v šolah oz. vrtcih (Urad za narodnosti 2011c; Urad za narodnosti. 2011d).

Primere **getoizacije** je mogoče najti v dokumentu iz leta 1995 z ukrepom pomoči ustanavljanja Zveze Romov kot predstavnice celotne romske populacije ter formiranja romske oddaje ter občila (Urad za narodnosti 2011c). Program ukrepov iz leta 2009 pa predvideva standardizacijo romskega jezika ter spodbujanje ohranjanja romske kulture (Urad za narodnosti 2011d). V vseh primerih je vidno vsiljeno razvijanje vzporednih organizacijskih struktur (Wacquant 1997, 230). Kranjčeva (2006, 243) kot primer getoizacije navaja vsiljevanje družbene organiziranosti v okviru obstoječih družbenih razmerij s primeri romskih svetnikov, kot izraz izumljanja družbene organiziranosti Romov v okviru obstoječih

družbenih razmerij, kar nastaja na podlagi domnevne tradicionalne romske kulture. Slednje ilustrira z navedbo: »Romov pri nas niso ' naredili' Romi, temveč jih je ' naredila' država – obstoječa legitimna oblast«.

Primere **rasnega nasilja** pa v nobenem od dokumentov ni bilo mogoče zaslediti.

Dokumenta se glede na prisotnost rasne dominacije bistveno ne razlikujeta. V obeh je mogoče najti prvine kategorizacije, ki določene značilnosti, ki so v večini primerov ponižujoče in depriviligirajoče, posplošuje na celotno populacijo izključno na podlagi etnične pripadnosti. Ravno tako je v obeh prisotna diskriminacija, saj se predvideva specifično ravnanje policistov ter svetovalcev za zaposlovanje v primerih, ko gre za pripadnike romske skupnosti. V dokumentu iz leta 1995 je opazno ločevanje romskih in neromskih v šolah (Urad za narodnosti 2011c), v letu 2009 pa se pozitivno vrednoti segregacijo romskih otrok v vrtcih (Urad za narodnosti 2011d). Ravno tako je mogoče opaziti vsiljeno razvijanje vzporednih organizacijskih struktur v posameznih romskih skupnostih z ustanovitvijo Zveze Romov kot krovne organizacije vseh Romov, ob čemer se ne upošteva raznolikost posameznih romskih skupnosti. Enako je s standardizacijo enotnega romskega jezika, brez obzira na dejstvo, da pravzaprav obstajajo različni dialekti romščine, ko se govori o standardizaciji romskega jezika. V primeru, ko se izpostavlja izobraževanje policistov na Dolenjskem, pa se govori o dialektu dolenjske romščine (2009, 30). Ob tem pa si postavljam vprašanje, zakaj torej ni organiziranega izobraževanja o romskem jeziku za učitelje, katerih oddelke obiskujejo učenci Romi?

Razlika med obema dokumentoma pa se kaže v ukrepih preseganja diskriminacije ter predsodkov. V dokumentu iz leta 1995 se tovrstnim dejavnostim ne namenja nobene pozornosti, medtem kot dokument iz leta 2009 v boju proti diskriminaciji namenja celoten sklop ukrepov z naslovom »Osveščanje in boj proti diskriminaciji« (Urad za narodnosti 2011d), kar lahko označim za pozitiven premik k oblikovanju procesa integracije kot dvosmernega procesa. S tem je tudi omogočeno, da se oblikujejo nove, skupne vrednote in prakse, ki pripomorejo k oblikovanju občutka pripadnosti in povezanosti med vsemi posamezniki in tudi različnimi etničnimi/kulturnimi skupinami (Bešter 2003, 116).

Izvajanje diskriminatornega obnašanja je eno od temeljnih razlogov za marginalizacijo ter s tem neintegracijo Romov, kar se izraža v njihovi getoizaciji (Repič 2006, 197-211). Tako bi

bilo potrebno najprej preseči značilnosti rasne dominacije v krovnih nacionalnih dokumentih iz katerih izhajajo programi, ki se izvajajo na terenu. Ravno slednje značilnosti namreč omogočajo ohranjanje družbene izključenosti romske populacije ter njeno marginalnost. Za to pa je potrebno narediti preskok iz binarne logike s čimer bomo lahko razumeli termina enotnost in razlika s pozicije enotnosti v razlikah, saj kot pravi Lukšič-Hacinova, smo si enotni v tem, »da smo si različni« (Lukšič-Hacin 1999, 225-226).

9 ZAKLJUČEK

Integracija poudarja pomen ohranjanja manjšinskih kultur v okviru dvosmernega procesa prilagajanja tako večinske kot manjšinske družbe (Bešter 2000, 108). Ker gre za dvosmeren proces, ne vključuje rasne dominacije oz. rasističnih vedenj. Nasprotje integracije je asimilacija, ki pomeni proces zlivanja, v katerem si osebe ali skupine pridobijo spomin, čustva in drže drugih oseb ali skupin (Park in Burgess v Lukšič-Hacin 1999, 146). V tem primeru gre za enosmeren proces, kjer večinska populacija izvaja bolj ali manj prikrito rasno dominacijo nad manjšinsko populacijo.

Dandanes se vsepovsod govori o integraciji, multikulturalnosti, kulturnem pluralizmu, o sprejemanju različnosti, preseganju predsodkov itn. Ob navedbi multikulturalizma se zaznamuje obstoj različnih družbenih skupin, na katerih je poudarek, da se medsebojno sprejemajo ter ne temeljijo na rasnih dominacijah. Tako postane multikulturalizem dinamičen proces upravljanja dinamičnih, kompleksnih in procesnih razlik, ki so v interakciji (Lukšič – Hacin, Milharčič Hladnik 2011, 29). Pogoj za to je med drugim tudi neabsolutnost kulturnega razumevanja. Kulture se spreminjajo, se stikajo, prepletajo in razhajajo. Razlike med kulturami so tako relativne, razlika nastane na osnovi procesa oziroma interakcije (Lukšič – Hacin, Milharčič Hladnik 2011, 29).

Multikulturalizem že v svojem bistvu poudarja razlikovanje med različnimi etničnimi skupinami. S tem podpira možnosti za vznik nacionalizma, etnocentrizma ter prikritega rasizma. Proces multikulturalizma zamrzne spremembe ter na ta način ohranja neenakosti s čimer med skupinami postavlja pregrade (Janko Spreizer 2009, 155). Na ta način se oblikuje evropocentrizem. Lukšič-Hacinova navaja, da je »evropocentrizem naturaliziran kot 'common sense', ki tvori očala dojemanja sveta« (1999, 73). Tudi opredelitev človekovih pravic je evropocentrična, saj je tesno povezana z individualizacijo, do katere je prišlo v zadnjem času. Poleg tega pa je dojemanje osnovnih pojmov, kot so svoboda, pravičnost in gotovost kulturno oz. družbeno pogojeno (Lukšič-Hacin 1999, 82).

Na osnovi omenjenih temeljev se v posamezni družbi oblikujejo različni nacionalni dokumenti, namenjeni integraciji etničnih manjšin. Ob analizi dokumentov Programa ukrepov za pomoč Romom v Republiki Sloveniji iz leta 1995 ter Nacionalnega programa ukrepov za Rome vlade Republike Slovenije za obdobje 2010-2015 sem se osredotočila na iskanje značilnosti rasne dominacije. Za merilnike sem uporabila Wacquantovo (1997, 230)

razlikovanje med značilnostmi rasne dominacije, ki so kategorizacija, getoizacija, diskriminacija, segregacija ter rasno nasilje. Ob analizi sem ugotovila, da oba dokumenta vsebujeta prvine rasne dominacije, kar pomeni, da ne prispevata k integraciji pač pa k asimilaciji, saj temeljijo na stereotipih.

Na ta način Romi prevzemajo pripisane stereotipne podobe in obenem izoblikujejo »strategijo izkoriščanja teh predsodkov za preživetje na marginalnem položaju. Nikoli se niso enakopravno integrirali v družbo, ki jih je zavračala in izločevala. /.../ Dokler jim bo okoliška družba pripisovala stereotipne podobe, ki so namenjene izločevanju oziroma (po)ustvarjanju konceptualnih meja, bo njihovo identiteto temeljno zaznamovala prav ločenost od okoliške družbe« (Repič 2006, 206). Ob spreminjanju življenja večinske družbe se tudi življenje Romov preoblikuje glede na odnos do družbenega reda večinskega prebivalstva ter v odnosu do lastne marginalnosti. Njihova marginalnost jim tako omogoča vzdrževanje meja z večinsko skupnostjo ter s tem ohranjanje njihove skupnosti in identitete (Repič 2006).

Proces integracije bi tako moral vključevati dvosmeren proces večinske in manjšinske skupnosti. S tem je omogočeno, da se oblikujejo nove, skupne vrednote in prakse, ki pripomorejo k oblikovanju občutka pripadnosti in povezanosti med vsemi posamezniki in tudi različnimi etničnimi skupinami (Bešter 2003, 116). Tovrstno integracijsko značilnost je mogoče opaziti v Nacionalnem programu ukrepov za Rome vlade Republike Slovenije za obdobje 2010-2015 in sicer v ukrepu »Osveščanje in boj proti diskriminaciji« (Urad za narodnosti 2011d).

10 LITERATURA

1. Berger, Peter in Thomas Luckmann. 1988. *Družbena konstrukcija realnosti*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
2. van Berkel, Rik, Iver Hornemann Møller in Colin C. Williams. 2002. The concept of inclusion/exclusion and the concept of work. V *Active social policies in the EU : inclusion through participation?*, ur. Rik van Berkel in Iver Hornemann Møller, 15-41. Bristol: Policy Press.
3. Bešter, Irena. 2007. Integracija in model integracijske politike. V *Priseljenci. Študije o priseljevanju in vključevanju v slovensko družbo*, ur. Miran Komac, 105-134. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.
4. Boljka, Polona in Sandra Krnjić. 2006. Cigani/Romi v knjigah znanja. Podoba ciganske/romske kulture in načina življenja v enciklopedijah. V *»Zakaj pri nas žive Cigani in ne Romi?«*, ur. Božidar Jezernik, 33-56. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
5. Courthiade, Marcel. 2003. Izvor Romov. Kronologija in legende. V *Evropa, Slovenija, Romi*, ur. Vera Klopčič in Miroslav Polzer, 171-192. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.
6. Dominelli, Lena. 2007. Multi-Etnic Europe. Diversity and the Challenges of »Rase«, Racism, Ethnicity and Nationalism. V *Ethnicity in Eastern Europe*, ur. Darja Zaviršek, Jelka Zorn, Liljana Rihter in Simona Žnidarec Demšar, 19-38. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
7. Eriksen, Thomas Hylland. 2002. *Ethnicity and Nationalism*. Oslo: Pluto Press.
8. Fakin Bajec, Jasna in Katja Jerman. 2006. Ciganski/romski chiaroscuro. Podoba Ciganov v slovenskem ljudskem pripovedništvu in pesništvu. V *»Zakaj pri nas žive Cigani in ne Romi?«*, ur. Božidar Jezernik, 101-120. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
9. Gregorač, Andrej in Katarina Juvančič. 2006. »Sviraj, Cigo, to je pri nas!«. Medkulturni dialog prisvajanja ciganske glasbe v Sloveniji. V *»Zakaj pri nas žive Cigani in ne Romi?«*, ur. Božidar Jezernik, 163-178. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

10. Hudorovac, Stojan, Jasmin Hudorovac in Brendi Bajt, ur. 2010. *Most prijateljstva/Mosto prijateljstvo/Pejtaušaugoskri phurt*. Grosuplje: Društvo Romi gredo naprej/Roma džan angle, Buča, knjigotrštvo d.o.o.
11. Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. 2008. *Slovar slovenskega jezika knjižnega jezika*. Dostopno prek: <http://bos.zrc-sazu.si/> (4. september 2011)
12. Janko Spreizer, Alenka. 2002. *Vedel sem, da sem Cigan – rodil sem se kot Rom. Znanstveni rasizem v raziskovanju Romov*. Ljubljana: Institutum Humanitatis – Fakulteta za podiplomski humanistični študij.
13. --- 2009. Od kulture k multikulturalizmu: premislek skozi antropologijo. *Razprave in gradivo* 60: 142-161.
14. ---- 2010. Z angažirano antropologijo proti rasizmu in rasni dominaciji. *Socialno delo* 49 (2-3): 99-108.
15. Jezernik, Božidar. 2006. »Zakaj pri nas žive Cigani in ne Romi?«. V»*Zakaj pri nas žive Cigani in ne Romi?*«, ur. Božidar Jezernik, 7-32. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
16. Klopčič, Vera. 2008. Romi - narod brez države in Evropa brez meje. V *Prostori soočanja in srečevanja*, ur. Rajko Muršič in Katja Hrobat, 189-203. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.
17. Kranjc, Katja. 2006. Slovenski Romi in njihovi svetniki. V»*Zakaj pri nas žive Cigani in ne Romi?*«, ur. Božidar Jezernik, 233-244. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
18. Kovač Šebart, Mojca in Janez Krek. 2003. Romi v Sloveniji: vprašanja izobraževanja, multikulturalizma in integracije. *Sodobna pedagogika* 1: 28-43.
19. Kroeber, A.L. in Clyde Kluckhohn. 1952. *Culture. A critical review of concepts and definitions*. Massachusetts, U.S.A.: Museum of American archaeology and ethnology, Harvard University.
20. Lukšič–Hacin, Marina. 1999. *Multikulturalizem in migracije*. Ljubljana: Založba ZRC.

21. --- 2011. Multikulturalizem kot spoštljivo sobivanje v raznolikosti. V *Medkulturni odnosi kot aktivno državljanstvo*, ur. Marina Lukšič-Hacin, Mirjam Milharčič Hladnik in Mitja Sardoč, 169-177. Ljubljana: ZRC SAZU.
22. --- in Mirjam Milharčič-Hladnik. 2011. Kulture, civilizacije, nacionalne kulture. V *Medkulturni odnosi kot aktivno državljanstvo*, ur. Marina Lukšič Hacin, Mirjam Milharčič Hladnik in Mitja Sardoč, 169 – 177. Ljubljana: ZRC SAZU.
23. Medica, Karmen. 2007. Integracijski multikulturalizem ali multikulturalnost integracije. *Monitor ISH* 9 (2): 77-90.
24. --- 2008. Identiteta migrantov: med integracijo in asimilacijo v luči paradoksov sodobnosti. *Monitor ISH* 10 (1): 7-21.
25. Nastran Ule, Mirjana. 2000. *Sodobne identitete v vrtincu diskurzov*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
26. Petrovski, Trajko. 2003. Romska identiteta in kultura. V *Evropa, Slovenija, Romi*, ur. Vera Klopčič in Miroslav Polzer, 194-201. Ljubljana: Mirovni inštitut.
27. Repič, Jaka. 2006. Medkulturni dialog med Romi in civili kot strategija izključevanja. V »*Zakaj pri nas žive Cigani in ne Romi?*«, ur. Božidar Jezernik, 197-211. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
28. --- Jana Draškler in Tina Glavič, ur. 2007. *Primerjalna analiza in primeri dobre prakse glede urejanja romske kulturne problematike v evropskih državah*. Ljubljana: Ministrstvo za kulturo.
29. Schmit, Tom. 2003. Stabilizacija/integracija. *Socialno delo* 42 (4-5): 311 – 319.
30. Štepec Dobernik, Dušan in Mojca Tercelj Otorepec. 2006. Imam dediščino, torej sem. Zakaj v Sloveniji ne želimo ohranjati romske kulturne dediščine. V »*Zakaj pri nas žive Cigani in ne Romi?*«, ur. Božidar Jezernik. 211-218. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
31. Toplak, Cirila. 2011. Etnične skupnosti, narodi, nacije. V *Medkulturni odnosi kot aktivno državljanstvo*, ur. Marina Lukšič-Hacin, Mirjam Milharčič Hladnik, Mitja Sardoč, 169 – 177. Ljubljana: ZRC SAZU.

32. Taylor, Charles. 1991. *Multiculturalism and »The Politics of Recognition«*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
33. Urad za narodnosti. 2011a. *Romska skupnost*. Dostopno prek: <http://www.uvn.gov.si/> (4. september 2011).
34. --- 2011b. *Novica*. Dostopno prek: <http://www.uvn.gov.si/> (4. september 2011)
35. --- 2011c. *Program ukrepov za pomoč Romom v Republiki Sloveniji iz leta 1995*. Dostopno prek: http://www.uvn.gov.si/fileadmin/uvn.gov.si/pageuploads/pdf_datoteke/Romi_1995.pdf (4. september 2011)
36. --- 2011d. *Nacionalni program ukrepov za Rome vlade Republike Slovenije za obdobje 2010-2015*. Dostopno prek: http://www.uvn.gov.si/fileadmin/uvn.gov.si/pageuploads/pdf_datoteke/Nacionalni_program_ukrepov_za_Rome_20.11..pdf (15. avgust 2011).
37. Vrečer, Natalija. 2011. Medkulturne kompetence kot prvi pogoj za uspešen medkulturni dialog. V *Medkulturni odnosi kot aktivno državljanstvo*, ur. Marina Lukšič Hacin, Mirjam Milharčič Hladnik, Mitja Sardoč, 169–177. Ljubljana: ZRC SAZU.
38. *Zakon o romski skupnosti v Republiki Sloveniji* (ZRomS-1). Ur. l. RS 33/2007. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200733&stevilka=1762> (3. septemr 2011)
39. Zavratnik Zimic, Simona. 2000. Koncept »družbene izključenosti« v analizi marginalnih etničnih skupin. Primer začasnih beguncev in avtohtonih Romov. *Teorija in praksa* 37 (5): 832-848.
40. Wacquant, Loic J.D. 1997. For an analytic of racial domination. *Political Power and Social Theory* (11): 221-234.